

Сталий розвиток: роль освіти

ПУТІВНИК

Київ 2005

Сталий розвиток в Україні: роль освіти

Путівник

Київ 2005

Автори

Валентина Підліснюк (розділи 1, 2, 5, 6)

Ігор Рудик (розділи 3, 4, 5)

Віктор Кириленко (розділи 2, 5)

Ірина Вишенська (розділи 5, 6)

Олена Маслюківська (розділ 7)

За редакцією Валентини Підліснюк

Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслюківська О.
Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / За ред.
В.Підліснюк – К.: Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – с.88

ISBN .....

Цей путівник містить відомості з історії становлення сталого розвитку суспільства та розкриває роль освіти, надає опис міжнародних та українських законодавчих актів з проблем освіти для сталого розвитку. У виданні відображено особливості, визначено завдання, цілі та характеристики освіти для сталого розвитку, окреслено відмінності екологічної освіти від освіти для сталого розвитку, викладено бачення ролі провідних прошарків населення у процесі впровадження положень освіти для сталого розвитку.

Видання розраховане на широке коло користувачів: працівників освітньої галузі, державних службовців, викладачів. Воно також стане в нагоді усім громадянам, небайдужим до проблем сталого розвитку, освіти та охорони довкілля.

Зміст

Передмова	8
Розділ 1. Основні поняття та визначення	10
• Що означає сталий розвиток суспільства?	11
• Дві найважливіші ідеї, підпорядковані сталому розвитку.	11
• Головні принципи сталого розвитку.	11
• Ключові завдання сталого розвитку.	11
• Комплекс дій, спрямованих на досягнення сталого розвитку.	12
• Яка роль належить людині у сталому розвитку суспільства?	12
• Що означає «індекс людського розвитку»?	12
• Кілька головних принципів сталого розвитку суспільства.	13
• Що таке індикатори сталого розвитку?	13
• Приклади індикаторів сталого розвитку:	14
Економічні індикатори.	14
Соціальні індикатори.	14
Соціальні індикатори, пов'язані з освітою.	14
Екологічні індикатори.	15
Інституційні індикатори.	15
• Що означає моніторинг індикаторів сталого розвитку?	15
• Чому впровадження принципів сталого розвитку починається з місцевого рівня?	16
• Як розробляється Місцевий план дій зі сталого розвитку?	17
• У чому полягають нові підходи до стратегії планування розвитку?	18
Розділ 2. Найголовніші загрози для розвитку людства, що спричинили появу та впровадження принципів сталого розвитку суспільства	19
• Екологічні загрози:	20
Парниковий ефект та зміни клімату.	20
Зменшення озонового шару.	20
Кислотні дощі.	20
Втрати біорізноманіття.	21
Забруднення пестицидами.	21

Забруднення радіонуклідами.	21
Доступ до питної води та санітарії.	22
Знеліснення.	22
• Які інші причини призвели до необхідності використання нових підходів до розвитку суспільства?	23
• Чи існує тісна взаємозалежність між бідністю й погіршенням стану довкілля?	23

Розділ 3. Характеристика документів із сталого розвитку суспільства 24

• Основні міжнародні документи, які існують у галузі сталого розвитку.	25
«Світова програма дій «Порядок денний на XXI століття».	25
«Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на XXI століття».	25
• «План дій, ухвалений на Всесвітньому самміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі».	25
Ольборзька хартія.	26
Оргуська конвенція.	26
• Які міжнародні акти та документи стосуються освіти для сталого розвитку?	27
Міжнародні акти про розвиток екологічної освіти, на яких здебільшого ґрунтується сучасна концепція освіти для сталого розвитку.	27
Загальні міжнародні документи зі сталого розвитку, які містять окремі положення про освіту для сталого розвитку.	27
Спеціальні міжнародні документи з питань освіти для сталого розвитку.	27
• Яке законодавство з питань освіти існує в Україні?	28
• Яке законодавство існує в Україні з освіти в галузі сталого розвитку?	29
• Головні тези законодавства України в галузі сталого розвитку.	29

Розділ 4. Цілі та завдання освіти для сталого розвитку за міжнародними документами 33

• Документи, в яких сформульовані основні цілі освіти в галузі сталого розвитку:	34
--	----

«Порядок денний на XXI століття».	34
Доповідь регіональної наради міністрів ЄЕК ООН з підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі.	34
Тбіліська декларація.	35
• Основні документи для створення національної Програми освіти для сталого розвитку:	35
Базові елементи Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку.	35
Проект Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку.	36
• Основні напрями освіти для сталого розвитку.	40
• Основні учасники десятиріччя освіти для сталого розвитку.	41
Розділ 5. Освіта для сталого розвитку: мета і основні характеристики	43
• Що таке освіта для сталого розвитку?	44
• Що є метою освіти для сталого розвитку?	44
• Як довго триває процес освіти для сталого розвитку?	44
• Чому саме освіта відіграє вирішальну роль на сучасному етапі впровадження сталого розвитку?	45
• Чому традиційна освіта не може більше задовольняти потреби сьогодення?	45
• Які питання порушує освіта для сталого розвитку?	46
• Які інструменти з впровадження освіти для сталого розвитку є головними?	46
• Як слід застосовувати ці інструменти для впровадження освіти для сталого розвитку?	46
• Яким є зміст освіти для сталого розвитку?	47
• Які зміни передбачає освіта для сталого розвитку в навчальному процесі?	47
• Яку роль відіграє екологічна освіта в процесі впровадження освіти для сталого розвитку?	48
• Яким чином враховуються досягнення екологічної освіти при впровадженні освіти для сталого розвитку?	48
• Якими видаються перші кроки із впровадження Європейської Стратегії освіти для сталого розвитку в Україні?	50

Роль державних органів.	50
Роль недержавного сектора.	51
• Як практично впроваджують нові підходи в освіті для сталого розвитку у світі?	53
• Чи існують приклади впровадження навчальних курсів чи програм із сталого розвитку в Україні?	54

Розділ 6. Роль екологічної освіти як складової освіти для сталого розвитку в Україні:	56
• Пріоритети екологічної освіти.	57
• Які особливості має дошкільна екологічна освіта?	57
• В чому полягають головні завдання екологічної освіти в школі?	57
• Які завдання щодо впровадження екологічних знань стоять перед університетською (вищою) освітою?	58
• Яку роль відіграє післядипломна екологічна освіта?	59
• В чому полягає роль неперервної екологічної освіти протягом життя?	59
• Яку роль відіграє сім'я для сприйняття ідей екологічної освіти?	59

Розділ 7. Роль секторів суспільства для впровадження освіти для сталого розвитку в Україні:	61
• У чому полягає роль влади у впровадженні освіти для сталого розвитку?	62
• Якою є роль державного органу управління освітою в освіті для сталого розвитку?	63
• У чому полягає роль місцевих органів влади в процесі впровадження освіти для сталого розвитку?	63
• Як принципи сталого розвитку впливають на діяльність органів влади?	64
• У чому полягає роль приватного сектора при впровадженні освіти для сталого розвитку?	65
• У чому полягає роль приватного сектора в сфері неперервної освіти?	66
• Як може впливати приватний сектор на неформальну освіту?	66
• Якою є роль неурядових організацій в освіті для сталого розвитку?	68

• Якою є роль громади та особистості в освіті для сталого розвитку?	69
• Яким чином можна використовувати міжсекторальне партнерство для досягнення цілей освіти для сталого розвитку?	70
Додаток 1	71
Визначальні міжнародні події на шляху людства до сталого розвитку суспільства	71
Додаток 2	74
Пропозиції до окремих департаментів Міністерства освіти та науки України із впровадження освіти для сталого розвитку	74
Словник	76
Використані літературні джерела та веб-сторінки	77
Джерела отримання додаткової інформації	82

Рушієм і виконавцем суспільного життя в Україні є її населення. Згідно Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Тому основним завданням усіх ланок організації суспільства є мета, що формулюється так:

«Краща якість життя для кожного тепер і для поколінь, що приходять»

Основні критерії, за якими досягається ця мета, є наступні:

- Розвиток людського потенціалу
- Ефективна захищеність природного довкілля
- Бережливе, раціональне і якісне використання природних ресурсів
- Високі і стійкі рівні зростання економіки та зайнятості
- Розбудова суспільства знань
- Входження України у європейське суспільство

Для втілення поставленої мети за проголошеними критеріями однією із основних та необхідних умов є зміна суспільної свідомості в сторону збалансованого розвитку суспільства, зміни в освіті, у вихованні людей.

Освіта для сталого розвитку має за мету формування світогляду, що базується на принципах сталого розвитку, систематизації та засвоєння інформації з питань сталого розвитку.

На важливості освітньої компоненти в сталому розвитку людства, що передбачає взаємне узгодження економічних, екологічних та соціальних чинників, наголошувалося на Всесвітній конференції «Планета Земля» в 1992 році в Ріо-де-Жанейро. В 2002 році на Всесвітньому Самміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі був ухвалений План дій, в якому рекомендувалося проголосити десятиліття

«Освіти для сталого розвитку».

Відповідно до цієї рекомендації Генеральна Асамблея ООН на 57 сесії у вересні 2002 році доручила ЮНЕСКО бути провідним агентством з підготовки і проведенні десятиліття освіти для сталого розвитку. Рада ЮНЕСКО на 166 сесії в квітні 2003 року ратифікувала рішення про проведення «Десятиліття освіти для сталого розвитку», починаючи з 1 січня 2005 року.

Книга, яку ви тримаєте в руках, якраз і має на меті ознайомити читачів з такими змінами, а також окреслити завдання, які стають при впровадженні підходів «освіти для сталого розвитку». Довідник містить відомості із історії становлення сталого розвитку суспільства, надає опис законодавчого забезпечення з даного питання, пояснює різницю між екологічною освітою та освітою для сталого розвитку, викладає бачення ролі основних груп населення при впровадженні положень освіти для сталого розвитку. Книга також містить посилання на інформаційні джерела, скориставшись якими, при бажанні можна поглибити свої знання.

Розділи книги написані стисло, жваво, і навіть, романтично. Двоє з авторів книги -мої співробітники, і я радий їх успіхам.

Сподіваюсь, що книга стане у пригоді всім, хто цікавиться систематизованими підходами до проблем сталого розвитку.

Перший заступник Голови Комітету
Верховної Ради України з питань
науки і освіти,
академік НАН України

 — І.Р.Юхновський

Розділ 1. Основні поняття та визначення

Що означає сталий розвиток суспільства?

Це сучасна концепція, що ґрунтується на принципах взаємодії суспільства і природи та передбачає гармонізацію економічного й соціального розвитку та збереження довкілля.

«Сталий розвиток» – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби».

«Наше спільне майбутнє», звіт Комісії ООН під керівництвом Гро Харлем Брутланд, 1987 р.

«Сталий розвиток - це управління сукупним капіталом суспільства задля збереження і примноження можливостей людини».

Доповідь Світового Банку з розвитку, 1992 р.

Дві найважливіші ідеї, підпорядковані сталому розвитку:

- розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем і досягнення рівноваги між ними для забезпечення якісного рівня життя людини;
- впровадження зобов'язань нинішнього покоління, які гарантують таке збереження природних, соціальних та економічних ресурсів, щоб рівень добробуту наступних поколінь лишався не нижчим за сучасний.

Головні принципи сталого розвитку:

- принцип «задоволення потреб» – на перший план висувуються потреби найбільш вразливих прошарків населення;
- принцип «встановлення обмежень»: на розвиток людства та стан технологій накладаються обмеження задля збереження довкілля.

Сталий розвиток передбачає ощадливе ставлення до довкілля, коли люди братимуть від природи лише необхідне для їхнього життя, обов'язково зважаючи на те, чи зможе природа відновити даний ресурс.

Ключові завдання сталого розвитку:

- забезпечення випереджаючого розв'язання проблем соціального та духовного розвитку;

- узгодження темпів економічного розвитку з господарською ємністю екосистем;
- збереження і відновлення природних екосистем та їх здатності до самовідтворення.

Комплекс дій, спрямованих на досягнення сталого розвитку

Для досягнення сталого розвитку необхідно:

- створити політичну систему, що гарантуватиме участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень;
- створити соціальну систему, яка забезпечить розв'язання проблем, які виникли внаслідок негармонійного розвитку;
- створити систему виробництва, яка ґрунтується на екологічних засадах;
- здійснювати розбудову міжнародної системи, яка діє за сталими моделями торгівлі й фінансування;
- створити гнучку та самокоригувальну адміністративну систему.

«Без здійснення ефективного захисту довкілля розвиток людства зупиниться, а без розвитку людства ефективний захист довкілля здійснювати неможливо».

Доповідь Світового Банку з розвитку, 1992 р.

Яка роль належить людині у сталому розвитку суспільства?

Людина – це джерело й водночас головна рушійна сила розвитку суспільства. Розвиток людини, створення умов для реалізації її інтелектуального та творчого потенціалу є основою сталого розвитку суспільства.

Що означає «індекс людського розвитку»?

Це показник, що відображає якість розвитку людини, соціальні умови її життя в окремо взятій країні.

Індекс людського розвитку (ІЛР) визначається за сукупністю трьох показників:

- тривалості життя;
- рівня освіти (ступеня грамотності й можливості доступу людини до початкової, середньої та вищої освіти);
- реального внутрішнього валового продукту на одну особу.

Ці три чинники й становлять «середній показник» по країні; за найкращих соціальних умов, створених для розвитку людини, він дорівнює одиниці, за найгірших – нулю.

Для України індекс людського розвитку вперше розраховано в 1993 році, і серед інших країн світу держава посіла 45 місце. Вже 1995 року Україна перемістилася на 54-те, у 1996 році – на 80-те, у 1998 році – на 102-е, у 2000 році – на 78-ме, у 2001 році – на 75-те місце. Деяке поліпшення рейтингу у 2000 – 2001 роках пов'язано зі зміною методики розрахунку.

Лише за рівнем грамотності населення Україна перебуває у рейтингу поруч із розвиненими країнами світу. Очікувана тривалість життя середнього українця у 2001 році становила 69,2 роки, що на 10 років менше, ніж у США та Західній Європі, на 4 роки менше, ніж у Польщі, на 2 роки менше, ніж в Угорщині. Реальний внутрішній валовий продукт на одну особу у 2001 році в Україні становив 4350 дол. США, що у 6 разів менше, ніж у розвинених країнах, у 2,5 рази менше, ніж у Польщі, у 1,5 рази менше, ніж у Росії.

Кілька головних принципів Концепції сталого розвитку суспільства:

- В центрі сталого розвитку стоять люди, що мають право на здорове життя в гармонії з природою.
  - Право на розвиток має реалізуватися з урахуванням потреб і за обов'язкового збереження довкілля для нинішнього і прийдешніх поколінь.
  - Захист довкілля має стати не окремим завданням, а невід'ємною складовою розвитку.
  - Для досягнення сталого розвитку держави мають позбутися тих моделей виробництва та споживання, які гальмують розвиток.
  - Проблеми захисту довкілля можуть бути успішно розв'язані за умови участі всіх зацікавлених громадян. Кожен громадянин повинен мати доступ до інформації про довкілля, якою володіють місцеві органи влади, громадяни повинні мати право на участь в обговоренні та прийнятті рішень.
  - Жінки відіграють надзвичайно важливу роль при вирішенні проблем, пов'язаних з охороною довкілля та сталим розвитком.
  - Мир, розвиток й охорона довкілля – взаємопов'язані та неподільні.
- Порядок денний на XXI століття, 1992 р.*

Що таке індикатори сталого розвитку?

Індикатори сталого розвитку – це показники, які використовуються для оцінки якості життя людей, стану їх здоров'я, стану довкілля,

оцінки впливу людської діяльності на стан довкілля і здоров'я людей. Індикатори встановлюються в залежності від пріоритетів та завдань сталого розвитку для окремо взятої території, їх поділяють на економічні, соціальні, екологічні та інституціональні.

Приклади індикаторів сталого розвитку

Економічні індикатори:

- темпи зростання внутрішнього валового продукту (ВВП);
- зміна характеристик споживання;
- доступ до використання природних ресурсів;
- частка екологічно чистих технологій в загальному обсязі технологій;
- співвідношення кількості продуктів, товарів, послуг, вироблених чи здійснених із заощадженням природних ресурсів, до загальної їх чисельності;
- співвідношення кількості продуктів, товарів, послуг, вироблених чи здійснених із заощадженням енергії чи використанням альтернативних джерел енергії, до загальної їх чисельності.

Соціальні індикатори:

- середня тривалість життя людей;
- співвідношення середньої та мінімальної заробітних плат;
- чисельність населення, яке проживає в екологічно небезпечних умовах;
- темпи зростання зайнятості населення;
- зниження рівня дитячої смертності;
- доступ до послуг у сфері санітарії;
- доступ до інформації;
- захист і поліпшення здоров'я людей.

Соціальні індикатори, пов'язані з освітою:

- співвідношення динаміки витрат на освіту до динаміки зростання ВВП;
- індекс співвідношення середньої заробітної плати вчителів та викладачів до середньої по країні;
- середній рівень освіти дорослого населення, питома вага людей з вищою освітою;
- доступ до неперервної освіти, в т.ч. чисельність працюючих, які набули додаткової спеціальності чи підвищили освіту;

- забезпеченість шкіл комп'ютерною технікою;
- забезпеченість студентів університетів комп'ютерною технікою та доступом до мережі Інтернет під час навчання;
- кількість користувачів мережею Інтернет;
- кількість друкованих видань, в тому числі з питань освіти та науки;
- кількість друкованих видань, які передплачуються бібліотеками.

Екологічні індикатори

(здебільшого розраховуються на одного мешканця):

- споживання водних ресурсів, в тому числі чистої питної води;
- обсяги стічних вод та ефективність їх очищення;
- площа заповідних територій;
- площа природно-рекреаційних територій,
- кількість лісових угідь та темпи зростання заліснення;
- обсяги викидів в атмосферу, в тому числі від транспортних засобів;
- обсяги побутових відходів, в тому числі частка обсягу побутових відходів, що утилізуються;
- обсяги радіоактивних відходів;
- обсяги хімічних та інших небезпечних відходів, в т.ч. непридатних та заборонених до використання пестицидів;
- кількість господарств, які запроваджують практику сталого сільського господарства;
- кількість господарств, які запроваджують органічне землеробство.

Інституційні індикатори:

- наявність законодавчої бази з питань сталого розвитку (концепція, стратегія, плани: загальнодержавний, регіональні, місцеві);
- наявність державних та місцевих органів, що здійснюють управління з впровадження сталого розвитку;
- витрати на утримання органів державного управління;
- витрати на утримання органів місцевого самоврядування;
- індекс ефективності державного управління;
- участь громадськості в обговоренні та прийнятті рішень.

Що означає моніторинг індикаторів сталого розвитку?

Це контроль за зміною вибраних індикаторів сталого розвитку. Порівнюючи індикатори за певний проміжок часу, можна оцінити ефективність дій влади і громади з реалізації сталого розвитку.

Дані моніторингу можуть слугувати для коригування пріоритетів та завдань сталого розвитку, а також методів впровадження.

У 2000 – 2002 роках у Донецьку за підтримки Агенції з розвитку Сполученого Королівства Великобританії здійснювався проект «Роза вітрів». У рамках проекту було розроблено індикатори сталого розвитку міста, за якими оцінювалася відповідність якості життя донеччан ідеям сталого розвитку. Під час соціологічного опитування мешканці Донецька з-поміж інших виокремили такі індикатори сталого розвитку міста:

економічні індикатори:

- відсоток жителів, рівень доходів яких не перевищує межу малозабезпеченості;
- співвідношення ціни одного квадратного метра житла до середньої заробітної плати.

соціальні індикатори:

- відсоток людей, впевнених в особистому впливі на хід подій;
- рівень безробіття;
- відсоток безпритульних дітей віком до 18 років;
- кількість злочинів на 10 тис. жителів.

екологічні індикатори:

- кількість викидів у повітря шкідливих речовин на одного жителя на рік;
- рівень забезпеченості міста сміттєзбиральною технікою;
- обсяги ліквідованих стихійних звалищ до загальної їх кількості;
- кількість одиниць громадських транспортних засобів на 10 тис. жителів.

Чому завдання розвитку й впровадження принципів сталого розвитку починаються з місцевого рівня?

Навряд чи хтось знається на місцевих проблемах краще за представників місцевих органів влади та громади. Саме вони наділені широкими повноваженнями й можливостями для їх ефективного розв'язання.

«Місцева влада, оскільки вона знаходиться ближче до народу, бере на себе відповідальність за освіту людей та їх заохочення до реалізації сталого розвитку».

«...кожна місцева влада має встановити діалог з населенням, місцевими організаціями та приватними фірмами, розробити та впроваджувати Місцевий план дій на XXI століття. Здійснюючи постійні консультації та досягаючи консенсусу, місцева влада заохочує до співпраці та обміну інформацією громадян, місцеву громаду, комерційний і промисловий сектори, і вони разом впроваджують оптимальну політику розвитку території».

«Порядок денний на XXI століття», розділ 28

Місцева влада відповідає за такі заходи з охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки:

- постачання населення якісною питною водою;
- контроль за твердими відходами;
- контроль за поширенням небезпечних речовин;
- контроль за очисткою стічних вод;
- захист і відновлення природоохоронних територій;
- планування й контроль за землекористуванням;
- екологічна освіта населення;
- контроль за забрудненням повітря і викидами зі стаціонарних та рухомих джерел забруднення.

Як розробляється Місцевий план дій зі сталого розвитку (місцевий Порядок денний на XXI століття)?

При розробці та впровадженні місцевого Порядку денного на 21 століття зазвичай діють таким чином:

- організують групу з представників всіх зацікавлених сторін для встановлення пріоритетів розвитку на місцевому рівні та обов'язків із впровадження;
- вибирають пріоритети розвитку території шляхом діалогу з громадою та проведення соціологічних опитувань;
- розробляють плани впровадження пріоритетів, узгоджуючи їх з іншими цілями громади;
- визначають індикатори сталого розвитку для вибраних пріоритетів;
- обговорюють проект Плану із громадою шляхом проведення громадських слухань;
- затверджують План на засіданні органу місцевого самоврядування. План має визначати цілі, пріоритети, цільові ролі та відповідальність, джерела коштів та діяльність;
- починають впровадження плану і одночасно проводять моніторинг індикаторів та відслідковують зміни й тенденції у житті громади;
- результати моніторингу використовують для поліпшення планів розвитку;
- про отримані результати з виконання плану звітують громаді;
- постійно підтримується діалог між усіма учасниками процесу та обмін інформацією.

У чому полягають нові підходи до стратегії планування розвитку?

1

Стратегічний підхід до сталого розвитку спонукає мислити по-новому та передбачає нові підходи з впровадження:

- відповідальність за розвиток несе усе суспільство, а не лише державна влада;
- формується система, здатна до постійного удосконалення та адаптації замість розробки та впровадження фіксованого плану;
- цілі розвитку, на відміну від процесу секторального планування, визначаються інтегровано та комплексно;
- рішення ухвалюються прозоро, лише після обговорення з громадою;
- стимулюється перехід до ухвалення рішень на місцевому рівні та фінансової підтримки власних локальних ініціатив;
- отримані результати постійно аналізуються, а висновки слугують для поліпшення управління процесами.

«Територія, де мешкають люди, не є сталою, коли її жителі використовують ресурси швидше, ніж вони відновлюються, і коли на території виробляється більше відходів, ніж може бути перероблено природним шляхом чи утилізовано».

Круглий стіл з питань сталого розвитку, Сіетл, США

Розділ 2. Найголовніші загрози для розвитку людства, що спричинили появу та впровадження принципів сталого розвитку суспільства

«Ми підійшли до критичного моменту в історії Землі – часу, коли людство має визначитися з власним майбутнім. Світ стає взаємозалежним і вразливим, а майбутнє видається загрозливим, проте багатобічним. Для успішного поступу слід визнати, що, не дивлячись на надзвичайне різноманіття культур і народів, їх традицій та форм життя, ми всі є єдиною громадою на Землі зі спільним майбутнім. Ми маємо об'єднатися для розвитку глобального сталого суспільства, яке базується на пошані до природи, універсальних правах людини, економічній справедливості та культурі мирного співіснування. Важливо розуміти, що ми, народи Землі, є відповідальними один перед одним, перед всім життям на Землі та перед майбутніми поколіннями»

Хартія Землі, Преамбула, 2000

Слід вирізняти екологічні, економічні та соціальні загрози розвитку, що виникли внаслідок людської діяльності

Екологічні загрози

Парниковий ефект та зміни клімату

Викиди в атмосферу парникових газів двооксиду вуглецю, оксиду азоту, метану, оксиду сірки, а також супутніх газів (моноксиду вуглецю, оксиду азоту та гідрофреонів) призводять до парникового ефекту і глобального потепління. За прогнозами, середня температура поверхні землі зросте до кінця 21-ого століття на 1,4-5,8°C. Глобальне потепління є причиною зростання кількості природних лих, повеней, цунамів, опустелювання земель. Опустелювання включає ерозію ґрунтів, засолення ґрунтів та зменшення рослинності. Зараз опустелені землі складають біля 1/4 всієї поверхні землі, де проживає близько 900 мільйонів людей.

Зменшення озонового шару

Озоновий шар захищає людей і довкілля від впливу ультрафіолетових та рентгенівських променів. Зі зменшенням озонового шару організми на поверхні Землі опромінюються високим рівнем радіації та зазнають значних генетичних змін. Хімічні речовини типу фреонів здебільшого й руйнують озоновий шар. У 2000 році розмір озонової діри в атмосфері Землі становив близько 28,3 млн км².

Кислотні дощі

Причиною виникнення кислотних дощів є двооксиди сірки та азоту, які утворюються при спалюванні палива (вугілля, мазуту, твердо-

го палива). Ці сполуки, з'єднуючись в атмосфері з парами води, утворюють атмосферні опади, які містять азотну та сірчану кислоти. При випаданні «кислотних дощів» забруднюються річки, озера, болота, ліси, окислюється ґрунт. Через кислотні дощі передчасно опадає листя, у водоймах зникає риба, руйнуються будівлі, історичні та культурні пам'ятки. Вперше згубні наслідки «кислотних дощів» зафіксовано в 70-х роках ХХ століття у Північній Європі, США та Канаді.

Втрати біорізноманіття

Нині на планеті налічується близько 15 мільйонів видів флори та фауни, з яких визначено та описано лише 1,75 млн видів. Щодня внаслідок негативного впливу людської діяльності на планеті зникає 100 – 150 видів флори та фауни. Якщо такі темпи втрат біорізноманіття спостерігатимуться надалі, то вже через 50 років остаточно зникне від чверті до половини усіх біологічних видів, які існують на Землі.

У ландшафтній зоні степу України в минулому столітті землі було перетворено на сільськогосподарські угіддя, тут майже не залишилося первинної вегетації, а площа незайманого степу становить лише 1% території.

Забруднення пестицидами

Згідно з даними Світової Організації Здоров'я, пестициди постійно присутні у жирових тканинах людей і тварин і негативно впливають на нервову і серцеву систему. Близько 500 000 осіб у світі отруїлися пестицидами, які знаходилися в ґрунті, повітрі, воді та продуктах харчування. Значну екологічну загрозу становить також накопичення застарілих та заборонених до використання пестицидів.

В Україні на сьогодні нараховується понад 22 тисячі тонн застарілих та заборонених до використання пестицидів, більше половини яких зберігається в непристосованих приміщеннях, що спричиняє значне забруднення ґрунтів, ґрунтових вод, сільськогосподарських рослин.

Забруднення радіонуклідами

Внаслідок Чорнобильської катастрофи практично вся планета була забруднена радіонуклідами. Найбільше постраждали території України, Білорусії та Російської Федерації. Після аварії вилучили з користування 8,7% забруднених площ в Україні, де було розташовано 2215 міст і сіл та проживало 2,5 млн осіб, у тому числі 0,5 млн дітей. Крім радіоактивного забруднення, спричиненого Чорнобильською

катастрофою, в Україні сконцентровано 70 млн. м³ радіоактивних відходів, які зберігаються на складах підприємств переробної промисловості.

Доступ до питної води та санітарії

70% поверхні Землі вкрито водою, проте лише 2,5% цієї води є прісною. За даними Організації Об'єднаних Націй, 1/6 світового населення, або 1,1 трлн осіб, позбавлені можливості доступу до питної води, а 40% світового населення, або 2,4 трлн осіб, живуть у невідповідних санітарних умовах. Забруднена вода є головним чинником, що негативно впливає на здоров'я людини. Щороку понад 80% усіх хвороб і близько 25 млн смертей на Землі пов'язані із вживанням неякісної води, найбільш трагічним є той факт, що 6000 дітей помирають у світі щодня від отруєння неякісною водою або через відсутність санітарних та гігієнічних послуг.

Якість поверхневих вод в Україні є катастрофічною. Основна водна артерія країни - річка Дніпро, воду з якої споживає 2/3 населення країни, має надзвичайно низьку якість води, яка за окремими показниками перевершує 5 клас забруднення за 5 бальною системою, тільки вода в окремих річках Карпатських гір та Північного Криму є відносно чистою і відноситься до 3 класу забрудненості. Якість питної води не відповідає усталеним нормам. У 2003 році кожен 13-й зразок води із централізованої системи водопостачання та кожен 8-й із нецентралізованої не відповідали санітарним нормам за біологічними показниками, кожен 7-й зразок з централізованої системи та кожен 4-й з нецентралізованої не відповідали нормам за хімічними показниками.

Лише 25% сільського населення в Україні має доступ до централізованої системи водопостачання та 18% – до системи водовідведення.

Ззеліщення

Ліси, особливо у тропічній зоні, відіграють важливу роль для збереження біорізноманіття, бо поглинають вуглекислий газ з атмосфери у процесі фотосинтезу. Займаючи лише 7% поверхні землі, тропічні ліси є ареалом існування 50 – 80% видів флори та фауни на землі. У 20 столітті було знищено половину всіх тропічних лісів, щорічна втрата лісових ресурсів сьогодні складає 16 – 17 млн га, що дорівнює території Японії.

Зараз в Україні ліси займають 14,3% території країни порівняно з 28% у 1850 році. Несанкціоноване вирубування лісів у Карпатських горах в 90-х роках минулого століття призвело до катастрофічних повеней 1998-го та 2000 років.

Які інші причини призвели до необхідності використання нових підходів до розвитку суспільства?

Іншою причиною створення нових підходів до майбутнього розвитку світу було катастрофічне зростання бідного населення і погіршення соціальних і економічних умов у країнах, що розвиваються.

Згідно з даними щорічної доповіді ООН з розвитку людства, у 1998 році один трильйон людей на планеті не міг задовольнити мінімальні потреби і були за межею бідності. З 4,4 мільярдів людей, які живуть у країнах, що розвиваються, 3/5 живуть у неналежних санітарних умовах, що призводить до поширення інфекцій і хвороб і ще більше погіршує ситуацію.

Бідним людям бракує доступу до освіти, медичних послуг, земельних ресурсів і робочих місць, нормального збалансованого харчування. 1,5 мільярди бідних людей щоденно наражається на небезпеку, яку являє собою забруднення повітря.

Головне соціальне завдання сталого розвитку – боротьба з бідністю, збалансування рівнів життя у найбагатших і найбідніших країнах, подолання різниці у доходах найбагатших і найбідніших прошарків населення.

Декларація Ріо, 1992 р.

Чи існує тісна взаємозалежність між бідністю й погіршенням стану довкілля?

Намагаючись задовольнити власні життєві потреби, бідне населення у боротьбі за виживання вдається до надмірного вирубування лісів, нераціонального обробітку землі, що спричиняє ерозію ґрунтів, до хижацького використання рибних ресурсів та запасів дикої природи. Такі дії призводять до погіршення якості харчування та недотримання ustalених стандартів безпеки харчової продукції.

«Бідність є найбільшою загрозою для довкілля».

із виступу Прем'єр-міністра Індії Індіри Ганді на Першій Конференції ООН з питань довкілля, 1972 р.

Розділ 3. Характеристика документів із сталого розвитку суспільства

Основні міжнародні документи, які існують у галузі сталого розвитку:

- **«Світова програма дій Порядок денний на XXI століття»**, ухвалена на зустрічі «Планета Земля» в Ріо-де-Жанейро в 1992 році, яка спрямована на впровадження засад сталого розвитку в країнах світу. Документ втілює всесвітню згоду і політичні зобов'язання з питань розвитку та економічного співробітництва. 179 країн (і Україна в тому числі) зобов'язалися діяти у дусі глобального партнерства з метою активізації спільних зусиль задля справедливого задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь. З програми випливає, що забезпечення сталого розвитку є насамперед обов'язком національних урядів згідно з принципом спільної, але диференційованої відповідальності, та потребує розроблення національних програм і відповідної політики.

- **«Програма дій з подальшого впровадження Порядку денного на XXI століття»**, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН на спеціальній сесії «Планета Земля +5» у 1997 році. В документі наголошується на тому, що досягнення сталого розвитку вимагає узгодження та інтеграції економічних, екологічних та соціальних цілей. Економічний і соціальний розвиток та охорона довкілля є взаємозалежними та взаємодоповнюваними компонентами сталого розвитку. Економічне зростання є необхідною передумовою соціально-економічного розвитку країн і, за врахування принципів рівності, справедливості, соціальних та екологічних чинників, сприяє сталому розвитку.

- **«План дій, ухвалений на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі»** в 2002 році.

В Плані дій визначено пріоритети та подальші кроки у напрямку прискореного досягнення цілей та виконання завдань, визначених попередніми документами. У параграфі 111 зазначено про «...необхідність створення і зміцнення системи науки й освіти для сталого розвитку на усіх рівнях з метою обміну знаннями, досвідом і передовою практикою та створення наукового потенціалу». На зібранні було вирішено рекомендувати Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй проголосити, починаючи з 2005 року, десятиліття освіти для сталого розвитку» (параграф 125 d).

Відповідно до цієї рекомендації Генеральна Асамблея ООН на 57-й сесії у вересні 2002 року доручила ЮНЕСКО бути головним агентством з підготовки й проведення десятиліття освіти для сталого розвитку. Рада ЮНЕСКО на 166-й сесії в квітні 2003 року ратифікувала рішення щодо проведення «Десятиліття освіти для сталого розвитку».

- Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» *(Схвалена учасниками Європейської конференції зі сталого розвитку великих і малих міст Європи в м. Ольборг, Данія в 1994 році)*

Ольборзька хартія підписана 80-ма європейськими органами місцевої влади і 253-ма представниками міжнародних організацій, національних урядів, наукових інститутів, консультантами і приватними особами. Хартія зобов'язує представників великих і малих міст Європи розпочати процес підготовки місцевого «Порядку денного на XXI століття» та розробити довгострокові плани дій щодо переходу до сталого розвитку.

Учасники зібрання заснували мережу організацій «Сталий розвиток міст Європи», яка заохочує до розроблення місцевих планів дій на XXI століття, стимулює використання аудиту, аби виявити ініціативи зі сталого розвитку на рівні громади, проводить моніторинг досягнень та поширює його результати серед членів організації. На сьогодні мережа об'єднує понад 400 місцевих урядів, які представляють інтереси 300 млн людей. 30 міст України, в тому числі Київ, Ужгород, Вінниця, Одеса, Суми, Чернівці, Івано-Франківськ, Донецьк, Севастополь є учасниками мережі.

- Оргуська конвенція *(Підписана на 4-й Пан-Європейській конференції міністрів охорони навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи» в м. Оргус, Данія в 1998 році)*

Конвенція визначає напрямки демократизації доступу громадян до інформації, участі громадськості у процесі прийняття рішень, доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Конвенцію розроблено на виконання 10-го принципу Декларації Ріо, як проголошує необхідність участі громадськості у розв'язанні екологічних проблем та сприяння доступу до екологічної інформації, що перебуває у розпорядженні державних органів.

Україна ратифікувала Оргуську конвенцію 6 липня 1999 року, визнавши її невід'ємною складовою національного законодавства. З ме-

тою його розвитку в 2002 році були внесені зміни до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу» та Кодексу про адміністративні правопорушення України, в 2004 році Міністерством охорони навколишнього природного середовища України затверджено Положення «Про порядок надання екологічної інформації» та «Про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля».

Які міжнародні акти та документи стосуються освіти для сталого розвитку?

Міжнародні акти про розвиток екологічної освіти, на яких здебільшого ґрунтується сучасна концепція освіти для сталого розвитку:

- **Тбіліська декларація, 1977 р.**
- **Салонікська декларація, 1997р.**
- **Белградська хартія, 1975 р.**

Загальні міжнародні документи зі сталого розвитку, які містять окремі положення про освіту для сталого розвитку:

- **Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, 2002 р.**
- **«Порядок денний на XXI століття», 1992 р.**
- **Доповідь регіональної наради міністрів ЄЕК ООН з підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі, 2001 р., ECE/AC 22/2001/2)**
- **Шоста програма дій у галузі навколишнього середовища Європейського союзу, 2001 – 2010 роки, 2001 р.**

Спеціальні міжнародні документи з питань освіти для сталого розвитку:

- **«Порядок денний на XXI століття в галузі освіти з метою сталого розвитку в регіоні Балтійського моря» (Прийнята на нараді міністрів освіти країн регіону Балтійського моря, Стокгольм, Швеція, 2002 р.)**
- **Дакарські рамки дій «Освіта для всіх: виконання наших загальних зобов'язань» (Текст, прийнятий Всесвітнім форумом з освіти, Дакар, Сенегал, 2000 р.)**
- **Заява міністрів охорони навколишнього природного середовища країн ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку (Київ, Україна, 2003 р.)**

- Базові елементи Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку (Київ, Україна, 2003 р.)
  - Софійська конференція з освіти дорослих (Софія, Болгарія, 2002 р.)
- Проект Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку (ЄЕК, Женева, Швейцарія, жовтень 2004 р.)

Яке законодавство з питань освіти існує в Україні?¹

Закони України:

- Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 р.
- Закон України «Про професійно-технічну освіту» від 10.02.1998 р.
- Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р.
- Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 р.
- Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 р.
- Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р.

Постанови Верховної Ради України:

- Постанова Верховної Ради України «Про стан, напрями реформування і фінансування освіти в Україні» від 21.06.2001 р.

- Постанова Верховної Ради України «Про стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні» від 03.04.2003 р.

- Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань «Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні» від 04.06.2004 р.

Укази Президента України:

- Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення функціонування та розвитку загальної середньої освіти» від 02.06.1998 р.

- Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» від 09.10.2001 р.

- Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України» від 17.02.2004 р.

- Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 р.

- Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо вдосконалення професійно-технічної освіти в Україні» від 18.09.2004 р.

¹ Тут і надалі законодавство України аналізується станом на 1.02.2005 р.

Яке законодавство існує в Україні з освіти в галузі сталого розвитку?

Спеціального нормативного акта з питань освіти для сталого розвитку на сьогодні немає.

Законодавчі акти про розвиток екологічної освіти, яка є складовою освіти для сталого розвитку:

- Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001р. **«Про концепцію екологічної освіти в Україні».**

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.05.2003 р. № 284 **«Про затвердження Положення про Всеукраїнську науково-методичну раду з екологічної освіти та виховання».**

Національні законодавчі акти та документи зі сталого розвитку, які містять окремі положення про освіту для сталого розвитку:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 634 **«Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 – 2015 роки».**

- Проект Постанови Верховної Ради України **«Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» (№5749).**

Спеціальні національні законодавчі акти та документи, які певною мірою стосуються освіти для сталого розвитку:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.1993 р. № 896 (896-93-п) **«Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»).**

- Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2003 р. № 1494 **«Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004 – 2006 роки».**

Головні тези законодавства України в галузі сталого розвитку

- Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001 р. **«Про концепцію екологічної освіти в Україні».**

Відповідно до цього рішення основна мета екологічної освіти полягає у формуванні навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення і свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності.

Головні стратегічні напрями розвитку екологічної освіти:

- розроблення наукових засад неперервної екологічної освіти;
- реформування загальної екологічної освіти;
- виховання покоління з новою екологічною культурою, новим екологічним світоглядом, який ґрунтується на принципах гуманізму та екологізації мислення.

Зміст екологічної освіти спрямований на формування особистості з екологічною світоглядною установкою, на дотримання норм екологічно грамотної поведінки і застосування навичок із захисту власного здоров'я та навколишнього природного середовища на практиці.

- Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.05.2003 р. № 284 **«Про затвердження Положення про Всеукраїнську науково-методичну раду з екологічної освіти та виховання».**

Всеукраїнська науково-методична рада з екологічної освіти й виховання дітей та учнівської молоді створюється для організації науково-методичного забезпечення діяльності загальноосвітніх, професійно-технічних, дошкільних та позашкільних навчальних закладів з екологічної освіти та виховання учнівської молоді, поширення кращого педагогічного досвіду з екологічної освіти і виховання та впровадження новацій у навчально-виховний процес.

Рада сприяє реалізації концепції екологічної освіти в Україні, до її складу входять провідні вчені Національної академії наук України, Академії аграрних наук України, Академії педагогічних наук України, працівники зацікавлених міністерств, засобів масової інформації, вчителі, вихователі дошкільних навчальних закладів, члени громадських організацій екологічного спрямування.

- Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 634 **«Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки».**

Програма є складовою державної політики, орієнтованої на забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, створення безпечних умов для життя людини та відтворення навколишнього природного середовища, і визначає стратегію забезпечення сталого розвитку в державі.

Основні завдання Програми полягають у ліквідації бідності, впровадженні моделей сталого виробництва та споживання, охороні й раціональному використанні природних ресурсів, оптимізації ресурсної бази економічного та соціального розвитку.

Програма передбачає зміцнення зв'язків між наукою та освітою в інтересах сталого розвитку на усіх рівнях з метою обміну знаннями, досвідом і передовою практикою. У Програмі сконцентровано увагу на створенні правових засад для функціонування науково-освітніх центрів сталого розвитку, які мають організовувати Національна академія наук України та Міністерство освіти і науки України.

- Проект **Постанови Верховної Ради України** «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» (№ 5749).

Згідно з проектом освіта є головним засобом формування і відтворення інтелектуального ресурсу нації - головної складової *людського капіталу, головного ресурсу розвитку та визначального виробничого чинника економіки сталого розвитку*. За рахунок освіти в розвинених країнах світу вже сьогодні виробляється більше половини національного продукту.

Першочергові заходи з реалізації завдань Концепції:

- Створення загальнодержавної системи неперервної екологічної освіти і виховання.
- Забезпечення інтеграції екологічної освіти у програми університетського навчання.
- Забезпечення просвіти з питань сталого розвитку для різних вікових груп населення.
- Включення питань сталого розвитку та охорони довкілля до навчальних програм.
- Врахування проблем сталого розвитку при підготовці керівників.

- Постанова Кабінету Міністрів України від 3.11.1993 р. № 896 (896-93-п) **«Державна національна програма «Освіта»** («Україна XXI століття»).

Головна мета цієї Програми полягає у визначенні стратегії розвитку освіти в Україні та створенні системи неперервного навчання і виховання для досягнення високого освітнього рівня, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Основними шляхами реформування освіти є:

- створення у суспільстві атмосфери сприяння розвитку освіти, неухильної турботи про примноження інтелектуального та духовного потенціалу нації; залучення до розвитку освіти державних, громадських, приватних інституцій, сім'ї, кожного громадянина;

- забезпечення розвитку освіти з використанням сучасних технологій та науково-методичних досягнень;
- підготовка педагогічних кадрів на сучасному професійному рівні;
- формування нових економічних засад системи освіти;
- реорганізація наявних та створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання та відбору ефективних педагогічних інновацій та освітніх модулів;
- радикальна перебудова управління сферою освіти шляхом демократизації, децентралізації, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами;
- створення нової правової та нормативної бази освіти.

3 - Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2003 р. № 1494 **«Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004 – 2006 роки».**

Мета Програми полягає у забезпеченні доступу населення до освітніх ресурсів та створенні умов для неперервного навчання упродовж усього життя, що досягається шляхом розвитку системи дистанційного навчання.

Основними завданнями Програми є:

- розвиток дистанційної форми навчання в системі вищої освіти;
- здійснення нормативно-правового, організаційного, науково-методичного, інформаційно-телекомунікаційного, матеріально-технічного, кадрового, економічного та фінансового забезпечення системи дистанційного навчання;
- використання дистанційного навчання в системі післядипломної освіти для перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників;
- організація дистанційного навчання в системі загальної середньої та професійно-технічної освіти.

На виконання Програми було видано Наказ Міністерства освіти і науки № 40 від 21.01.2004 р. «Про затвердження Положення про дистанційне навчання».

Розділ 4. Цілі та завдання освіти для сталого розвитку за міжнародними документами.

4

В яких документах сформульовано основні цілі освіти в галузі сталого розвитку?

Основні цілі освіти в галузі сталого розвитку сформульовано в таких документах:

«Порядок денний на XXI століття», 1992 р.

У главі 36 «Порядку денного на XXI століття» йдеться про те, що необхідною умовою реалізації концепції сталого розвитку є підвищення рівня розвитку освіти. «Жодні технічні засоби самі по собі не можуть поліпшити стан довкілля, якщо населення не готове до використання екологічно безпечних технологій, не прагне свідомо дотримуватися правил екологічних обмежень і брати активну участь у практичному розв'язанні соціально-економічних проблем на рівні місцевих громад, сприяючи при цьому сталому розвитку на глобальному рівні».

Основні завдання освіти в галузі сталого розвитку полягають у:

- подальшому вдосконаленні базової освіти;
- переорієнтації освіти на реалізацію сталого розвитку;
- підвищенні поінформованості суспільства про стан довкілля та усвідомленні власної ролі кожного члена суспільства щодо можливостей з його вдосконалення;
- усвідомленні широкою громадськістю принципів і перспектив реалізації сталого розвитку;
- практичній підготовці й перепідготовці фахівців у галузі сталого управління територіями, ресурсами, галузями господарства.

Доповідь регіональної наради міністрів ЄЕК ООН з підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі, 2001р.

В документі вперше на глобальному рівні порушено питання про необхідність міжнародних угод і дій у галузі освіти для сталого розвитку. В параграфі 31 зазначено, що слід удосконалювати систему освіти і розроблення навчальних програм зі сталого розвитку з метою поглиблення загального розуміння того, як здійснювати сталий розвиток на практиці. Це має включати ініціативи в таких галузях, як освіта, наука, партнерство з бізнесовими колами і промисловістю, неурядовими зацікавленими організаціями, приділяючи особливої уваги навчальним програмам, пов'язаних зі сталим розвитком. Освіта з метою сталого розвитку має сприяти формуванню у людей почуття особистої і колективної відповідальності, а також змін у поведінці.

Тбіліська декларація, 1977р.

Декларація проголошує такі основні цілі екологічної освіти:

- сприяння усвідомленню і виявленню турботи з приводу взаємозв'язку економічних, соціальних, політичних і екологічних проблем у міських та сільських районах проживання;
- забезпечення кожній людині можливості доступу до знань, цінностей, відносин у формуванні обов'язків і навичок, необхідних для охорони й поліпшення довкілля;
- створення нових моделей поведінки для осіб, груп і суспільства в цілому по відношенню до довкілля.

Які документи є основними для створення Національної Програми освіти для сталого розвитку?

- Базові елементи Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку, 2003 р.

В документі пропонується включити сталий розвиток до основних цілей освіти. Сталий розвиток має розглядатися як універсальний та необхідний елемент повсякденного життя, і його слід включати до усіх предметів і навчальних дисциплін. Крім того, сталий розвиток слід розвивати як окрему галузь знань, особливо в системі вищої освіти. Необхідно зміцнювати взаємозв'язок між природничими і суспільними науками, запроваджуючи міждисциплінарні підходи. Сталий розвиток потребує концепції освіти, спрямованої на комплексний і динамічний підхід, який враховує важливість критичного мислення, соціального навчання і участь у житті суспільства.

Документ розмежовує освіту для сталого розвитку й екологічну освіту. Екологічна освіта зосереджується на екологічних аспектах: впливах забруднення, стічних вод, викидів автомобілів, підприємств тощо та їх причинах, наслідках і можливостях їх зменшення, на турботі про природу та її захист.

Освіта для сталого розвитку висуває на перший план нові підходи до використання природних ресурсів та проблеми їх відновлення (сталості). Негативний екологічний вплив розглядається як результат нераціонального використання природних ресурсів. Позитивною екологічною ситуацією може стати лише за сприяння населення, яке має докладати зусиль для створення надійного соціально-економічного становища. Саме тому в освіті для сталого розвитку переплітаються економічні, соціальні й екологічні аспекти. У ширшому контексті важливими компонентами освіти для сталого розвитку є етика та справедливість.

Загальна мета освіти для сталого розвитку - компетентність людей, які сприяють процесу сталого розвитку. Освіта для сталого розвитку має ґрунтуватися на комплексному підході до проблем соціального, економічного й екологічного розвитку, а інформування має розглядатися як процес, що доповнює освіту.

Для впровадження освіти для сталого розвитку слід:

- створити нормативно-правову базу, що охоплює всі аспекти сталості на усіх рівнях освіти;
- підвищити рівень компетентності працівників системи освіти, аби включити проблеми сталого розвитку до навчального процесу;
- надати можливість особам, які навчаються, відповідати самим за процес власного навчання;
- забезпечити рівність доступу усіх членів суспільства до освіти

- Проект **Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку**, жовтень 2004 р.

Проект складається з 5 розділів і 79 пунктів.

У преамбулі, яка називається «*Бачення проблеми*», загальною метою проголошується створення регіону, якому властиві єдині цінності – солідарності, рівності та взаємоповаги між людьми, країнами і поколіннями. Сталий розвиток регіону охоплює забезпечення економічної життєздатності, справедливості, соціальної згуртованості, охорони довкілля і сталого управління природними ресурсами. Освіта є однією з передумов досягнення сталого розвитку і важливим інструментом ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень і розвитку демократії.

У *Вступі* Проекту зазначено, що Стратегія є основою проведення десятиріччя освіти для сталого розвитку на регіональному рівні.

Перший розділ Програми називається «*Мета і завдання*». Мета цієї Стратегії полягає у стимулюванні країн-членів ЄЕК до розвитку і включення освіти для сталого розвитку до системи формальної освіти в межах усіх навчальних дисциплін, а також до неформальної освіти та навчання. Це забезпечить людей знаннями і спеціальними навичками в галузі сталого розвитку, підвищить їх компетентність і впевненість у собі, розширить можливості для здорового і продуктивного способу життя в гармонії з природою, сприятиме виявленню турботи про соціальні цінності, гендерну рівність та культурне різноманіття.

Завданнями Стратегії є:

- стимулювання освіти для сталого розвитку шляхом створення

відповідних механізмів у політичній, нормативно-правовій сферах та організаційних засад;

- заохочення сталого розвитку в межах формальної і неформальної освіти;
- оволодіння педагогами знаннями, які дають їм можливість включати питання сталого розвитку до програм предметів, які вони викладають;
- забезпечення доступності навчальних засобів і навчально-методичних посібників з освіти для сталого розвитку;
- сприяння науковим дослідженням в галузі освіти для сталого розвитку;
- зміцнення міжнародного співробітництва в галузі освіти для сталого розвитку.

У другому розділі Програми «Сфера дії» зазначено, що Стратегію адресовано урядам держав. В освіті для сталого розвитку необхідно враховувати національні, місцеві й регіональні умови, вона дає можливість диференційовано відображати різні аспекти сталого розвитку залежно від країни та видів освіти.

У розділі III «Принципи» зазначається, що розвиток сталого суспільства передбачає безперервний процес навчання, вивчення проблем, при цьому запитання та відповіді можуть змінюватися по мірі накопичення досвіду. Розширення знань, розвиток спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції і цінностей з такими є цілі навчання в рамках освіти для сталого розвитку.

Ключовими темами сталого розвитку є:

- зменшення масштабів бідності;
- громадянськість, мир, етичність;
- відповідальність в локальному і глобальному контексті;
- демократія і управління;
- справедливість і безпека;
- права людини;
- охорона здоров'я;
- рівність статей;
- культурне різноманіття;
- розвиток сільських і міських районів;
- економіка, структури виробництва і споживання;
- корпоративна відповідальність;
- охорона довкілля;
- управління природними ресурсами;
- біологічне та ландшафтне різноманіття.

Розгляд цих різноманітних тем безумовно потребує застосування комплексного підходу.

Освіта для сталого розвитку згідно з розділом IV «Вплив на освіту» потребує переорієнтації уваги із забезпечення знаннями на опрацювання проблем і пошук можливих рішень. В освіті слід зберігати традиційний акцент на викладанні окремих предметів, водночас відкриваючи можливості для багатостороннього і міждисциплінарного аналізу ситуацій з реального життя. Усе це впливатиме на структуру навчальних програм та методи викладання і вимагатиме від викладачів відмовитися від ролі тільки носіїв інформації, а осіб, які навчаються, від ролі лише споживачів інформації.

Для досягнення ефективності освіти для сталого розвитку необхідно:

- розглядати її у двох аспектах: а) інтегрування освіти для сталого розвитку в навчальні дисципліни, програми і курси; б) організації окремих курсів і програм із сталого розвитку;
- поширювати позитивний досвід в освіті, що сприятиме змінам у поведінці на користь сталості;
- зміцнювати співробітництво і партнерство педагогів з іншими учасниками процесу;
- сприяти розумінню суті глобальних, національних і місцевих екологічних проблем з акцентом на їх соціально-економічні наслідки;
- впроваджувати нові підходи в навчанні: дискусії, круглі столи, заохочувати самоосвіту.

П'ятий розділ «Організаційне забезпечення впровадження» складається з шести підрозділів. В першому підрозділі «Впровадження на національному (державному) рівні» зазначається, що для ефективного впровадження стратегії необхідно включити її положення до стратегій планування, інвестиційної діяльності і управління в державних органах і органах місцевого самоврядування для всіх рівнів освіти.

З цією метою необхідно розробити та затвердити Національний план дій, що має передбачати завдання, види діяльності, заходи, терміни впровадження та задіяні ресурси для впровадження стратегії, інструменти моніторингу.

Другий підрозділ окреслює сфери діяльності для впровадження освіти для сталого розвитку:

І напрям: механізми політики, нормативно-правова база і організаційні засади мають слугувати основою стимулювання освіти для сталого розвитку. Для досягнення мети слід:

- ухвалити документи з освіти для сталого розвитку на всіх рівнях освіти;
- включити принципи сталого розвитку до навчальних програм і спецкурсів на всіх рівнях вищої освіти;
- орієнтувати керівництво навчальних закладів на впровадження сталого розвитку.

II напрям: пропаганда сталого розвитку у формальній і неформальній освіті. Головними заходами є підвищення поінформованості громадськості про сталий розвиток у закладах формальної освіти, заохочення до оволодіння знаннями про сталий розвиток через громади, сім'ю, засоби масової інформації та неурядові організації.

III напрям: підвищення кваліфікації працівників сфери освіти для їх залучення в освіту для сталого розвитку. Серед ключових напрямів – розробка критеріїв атестації професійних знань в галузі освіти для сталого розвитку; включення питань зі сталого розвитку до програм підготовки і перепідготовки педагогів на всіх рівнях освіти.

IV напрям: забезпечення доступу до засобів навчання і навчально-методичних матеріалів у галузі освіти для сталого розвитку. Ключовими напрямками для досягнення мети є:

- стимулювання розробки та публікацій навчально-методичних матеріалів, призначених педагогам, учням, студентам, науковим працівникам;
- стимулювання розробки і застосування електронних, аудіо-, відео- і мультимедійних засобів з метою навчання і обміну інформацією;
- користування Інтернетом для забезпечення доступу до інформації, яка стосується освіти для сталого розвитку.

V напрям: сприяння науковим дослідженням у галузі освіти для сталого розвитку. Ключовими напрямками досліджень видаються такі:

- зміст освіти для сталого розвитку і методів навчання;
- економічний ефект і стимули освіти для сталого розвитку;
- показники й інструменти оцінки освіти для сталого розвитку.

Проект містить два додатки.

Додаток 1 «Історія питання» містить інформацію про розвиток ідеї освіти для сталого розвитку.

Додаток 2 є довідниковим і розкриває зміст понять «освіта», «навчання», «освіта для сталого розвитку», «професійна підготовка», «стале суспільство», «процес навчання».

Освіта для сталого розвитку ґрунтується на понятті сталого розвитку як такого, що задовольняє потреби сьогодення та не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Розвиток, необхідний для задоволення потреб людей і поліпшення якісного рівня їхнього життя.

Стале суспільство - це суспільство, яке зберігається протягом життя багатьох поколінь і характеризується далекоглядністю, гнучкістю і мудрістю, за якої не руйнуються його фізичні чи соціальні системи життєзабезпечення.

У Додатку 2 подано також визначення категорій освіти: «формальна освіта», «неформальна освіта», «навчання протягом життя», «соціальне навчання». Ідея, покладена в основу соціального навчання, полягає у тому, що люди навчаються не лише індивідуально, а й співставляючи особистий досвід з досвідом інших людей.

Основні напрями освіти для сталого розвитку

	Напрями розвитку освіти для сталого розвитку	Завдання	Шляхи реалізації
4 1	Розвиток і вдосконалення базової освіти	<ul style="list-style-type: none"> – Якісна освіта протягом усього життя – Доступність навчання для всіх, незалежно від віку, професії, статі, місця проживання 	<ul style="list-style-type: none"> – Аналіз національної системи освіти – Переорієнтація систем формальної освіти
2	Переорієнтація наявної освіти на всіх рівнях для вирішення питань сталого розвитку	<ul style="list-style-type: none"> – Переорієнтація наявних навчальних програм в напрямку соціальних, економічних, екологічних знань і перспектив – Формування досвіду і цінностей, необхідних для сталого розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> – Включення освіти до національних стратегічних планів, планів дій на користь сталого розвитку

3	Поглиблення розуміння й усвідомлення важливості сталого розвитку громадськістю	– Навчання населення з метою сприяння переходу до сталих моделей виробництва і споживання	– Залучення і використання засобів масової інформації – Підтримка і співпраця з неурядовими організаціями – Залучення громадськості до процесу прийняття рішень в галузі сталого розвитку – Розвиток міжсекторального діалогу і співробітництва
4	Підготовка кадрів	– Підготовка кадрів в інтересах переходу до сталого розвитку і подальшого розвитку освіти для сталого розвитку	– Розвиток спеціальних програм підготовки і перепідготовки кадрів

Основні учасники десятиріччя освіти для сталого розвитку

Учасники реалізації на міжнародному рівні	Внесок у реалізацію освіти для сталого розвитку
Уряди	<ul style="list-style-type: none"> – Включення заходів зі здійснення десятиріччя освіти для сталого розвитку до національних стратегій і планів дій у сфері освіти – Розроблення національних стратегій і планів у галузі сталого розвитку – Підтримка освіти для сталого розвитку на національному рівні – Співпраця з різними секторами суспільства

Працівники освіти	<ul style="list-style-type: none"> – Включення ідей освіти для сталого розвитку до навчальних курсів і дисциплін – Розроблення окремих курсів із сталого розвитку – Підготовка навчальних посібників у галузі освіти для сталого розвитку – Перепідготовка кадрів у галузі освіти для сталого розвитку
Неурядові організації	<ul style="list-style-type: none"> - Інформування і навчання населення з питань сталого розвитку - Впровадження ідей освіти для сталого розвитку у позашкільній, додатковій, неперервній і неформальній освіті - Активна участь у розробленні концепцій, планів і програм освіти для сталого розвитку на місцевому, національному і міжнародному рівнях
4 Засоби масової інформації	<ul style="list-style-type: none"> – Пропагування проблем сталого розвитку – Інформування населення з питань сталого розвитку – Інформування про позитивні приклади запровадження сталого розвитку – Інформування про політику і заходи уряду, місцевої влади в галузі переходу до сталого розвитку
ЮНЕСКО	<ul style="list-style-type: none"> – Підвищення якісного рівня освіти – Переорієнтація освіти на проблеми сталості

Розділ 5. Освіта для сталого розвитку: мета і основні характеристики

Що таке освіта для сталого розвитку?

Освіта для сталого розвитку – сучасний підхід до організації навчального процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на встановлення діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання місцевих проблем.

Освіта для сталого розвитку базується на фундаментальному припущенні, що людство має радикально змінити сучасний хід економічного, екологічного і соціального розвитку для забезпечення здорового та якісного життя майбутніх поколінь.

*План дій з освіти для сталого розвитку у
Сполученому Королівстві Великобританії, 2003 р.*

Що є метою освіти для сталого розвитку?

Мета освіти для сталого розвитку полягає у сприянні засвоєнню знань, вмінь та переконань, які дають змогу ухвалювати та впроваджувати рішення на місцевому та глобальному рівнях, спрямовані на підвищення якісного рівня життя і які не загрожують можливостям наступних поколінь задовольняти свої потреби.

Як довго триває процес освіти для сталого розвитку?

Освіта для сталого розвитку триває протягом усього життя і включає усі рівні та категорії освіти та навчання.

У формальній освіті це:

- дошкільна освіта;
- загальна середня освіта;
- вища освіта;
- дистанційна освіта;
- перекваліфікація;
- короткотермінове навчання (тренінги, стажування у вітчизняних та закордонних університетах та організаціях).

У неформальній освіті це:

- самоосвіта, включно й у пенсійному віці;
- участь у діяльності громадських організацій, асоціацій, зібрань.

Чому саме освіта відіграє вирішальну роль на сучасному етапі впровадження сталого розвитку?

Чимало принципів впровадження сталого розвитку прямо залежать від сприйняття та виконання їх місцевою громадою та від змін у поведінці кожної конкретної людини. Тому для реалізації ідей сталого розвитку вирішальну роль відіграють освіта та просвіта.

«Освіта розглядається як інструмент позитивних змін у ставленні до довкілля, змін у свідомості та поведінці людей. Освіта для сталого розвитку сприятиме позитивним зрушенням у суспільстві на користь сталості».

Звіт проекту «Інтеграція ключових ідей освіти для сталого розвитку в систему освіти Санкт-Петербурга», 2002 р.

Чому традиційна освіта не може більше задовольняти потреби сьогодення?

Традиційна освіта неспроможна вчасно реагувати на гострі проблеми та повною мірою задовольняти потреби сьогодення, оскільки:

- лише перелічує проблеми і не націлена на їх розв'язання;
- не дає змоги осягнути системну картину світу, оскільки більшість дисциплін викладається відокремлено;
- не спрямована на вивчення та практичне розв'язання місцевих проблем;
- суспільство розвивається швидшими темпами, тому знання часто застарівають ще до закінчення терміну навчання.

«Міжнародна спільнота глибоко переконана, що нині, використовуючи освіту, потрібно виховувати цінності, поведінку та способи життя, необхідні для сталого майбутнього. Освіта для сталого розвитку сприймається як процес опанування підходів до прийняття рішень, спрямованих на сталий розвиток економіки, розв'язання екологічних проблем та забезпечення добробуту громад. Розбудова і зміцнення потенціалу для мислення, спрямованого у майбутнє, і є ключовим завданням освіти для сталого розвитку».

ЮНЕСКО, Рамковий проект Міжнародної програми виконання Десятиріччя освіти для сталого розвитку, 2003 р.

Які питання порушує освіта для сталого розвитку?

Освіта для сталого розвитку є альтернативою традиційній освіті, а її впровадження порушує такі питання перед освітянами:

- наскільки ми відповідальні щодо розуміння проблем сталого розвитку у суспільстві?
- яким чином поширюється та використовується позитивний досвід із впровадження сталого розвитку?
- якою мірою ми навчаємо сталим підходам до розвитку наших учнів, студентів та слухачів?
- наскільки наукові дослідження орієнтовані на розв'язання проблем сталого розвитку?
- як ефективно моделювати ставлення до природи з точки зору сталого споживання ресурсів та відновлення екосистем?
- у який спосіб ми пропагуємо ідеї сталого розвитку в громаді, серед якої живемо?
- наскільки вагомий наш особистий внесок у справу підтримки сталого розвитку?

Які інструменти з впровадження освіти для сталого розвитку є головними?

Головними інструментами з впровадження освіти для сталого розвитку є:

діалог: налагодження взаєморозуміння та постійного діалогу між владою, неурядовими організаціями, бізнесовими структурами, різними групами населення, окремими особами;

навчання: розвиток нових знань, навичок та вмій для заохочення практики сталості в сфері бізнесу, економіки, в цілому у повсякденному житті;

інформування: доступ до інформації з питань сталого розвитку та стану довкілля, інформування про здобутки в справі впровадження сталого розвитку;

маркетинг: зміни в поведінці кожної людини на користь сталості при виборі рішення, оцінюючи вигоди та затрати.

Як слід застосовувати ці інструменти для впровадження освіти для сталого розвитку?

Головні інструменти впровадження освіти для сталого розвитку слід використовувати для:

змін в управлінні: використання елементів сталого розвитку при ухваленні управлінських рішень, розробленні програм та планів, обов'язковому залученні громадськості до обговорення та прийняття рішень;

реформування вищої школи: введення навчальних курсів і спеціальностей із сталого розвитку, включення елементів сталості до наявних навчальних програм, зміни у викладанні – від передачі знань до обговорення проблем, націленість на вивчення та розв'язання місцевих проблем;

реалізації міжнародного досвіду: діалог із центрами освіти для сталого розвитку та використання їхнього досвіду.

Яким є зміст освіти для сталого розвитку?

Складовими змісту освіти для сталого розвитку є:

- якість життя, соціальна справедливість та рівноправність;
- збереження різноманіття: культурного, соціального та біологічного;
- розвиток в межах відтворення екосистем;
- взаємозв'язок: у суспільстві, економіці та довкіллі;
- усвідомлення відповідальності перед майбутніми поколіннями;
- громадянська позиція, права та обов'язки громадян;
- потреби та права майбутніх поколінь на довкілля.

Які зміни передбачає освіта для сталого розвитку в навчальному процесі?

Освіта для сталого розвитку передбачає зміни в навчальному процесі, що стосуються викладачів, учнів та управління освітою:

для викладачів – це перехід від передачі знань до створення умов для їх активного засвоєння та отримання практичного досвіду;

для учнів – це перехід від пасивного засвоєння знань до активного їх пошуку, практичного осмислення;

для керівництва навчальним закладом – це зміни у використанні ресурсів закладом, впровадження принципів сталості та демократизації в управління, налагодження діалогу із зацікавленими групами населення.

Створюється освітнє середовище, де можливо:

- висловлювати та відстоювати власну точку зору;
- робити свідомий вибір між альтернативами;

- відповідати за свій вибір та прогнозувати його наслідки;
- слухати та розуміти інших;
- вчитися поважати демократичні рішення;
- розв'язувати конфлікти цивілізовано;
- вчитися домовлятися та взаємодіяти.

Яку роль відіграє екологічна освіта в процесі впровадження освіти для сталого розвитку?

Екологічна освіта була передумовою виникнення освіти для сталого розвитку та стала її базою. Зараз освіта для сталого розвитку охопила всі сфери діяльності людини і уособлює значно ширше поняття, ніж екологічна освіта.

Яким чином враховуються досягнення екологічної освіти при впровадженні освіти для сталого розвитку?

Нині існує два підходи до врахування екологічної освіти в процесі впровадження освіти для сталого розвитку:

(а) трансформування екологічної освіти в освіту для сталого розвитку, її поширення на досі не властиві галузі. Головними впроваджувальними інституціями є спільні установи екологічного та освітнього спрямування;

(б) створення нової структури на державному рівні, яка безпосередньо виконує функції з освіти для сталого розвитку. В цьому випадку спостерігається паралельне існування екологічної освіти й освіти для сталого розвитку з обов'язковою координацією їх дій.

Трансформування екологічної освіти в освіту для сталого розвитку

Асоціацією екологічної освіти Російської Федерації започатковано з 1999 року тренувальні програми «Сталий розвиток: розроблення планів дій та освіта».

Тренінги включають такі теми для опанування:

- *основи сталого розвитку;*
- *ініціювання та розроблення місцевого Порядку денного на XXI століття;*
- *методика викладання навчального курсу «Сталий розвиток».*

За цей час слухачами тренувальних програм були:

- адміністративні працівники та викладачі вищої школи, установ перекваліфікації;
- адміністративні працівники та викладачі середніх шкіл;
- спеціалісти в галузі муніципального планування та регіонального розвитку;
- представники громадських організацій.

Асоціація екологічної освіти опублікувала підручник «Сталий розвиток» (автори В.Б. Калінін, Д.С. Єрмаков, С.Ю. Лапшина), за яким викладають предмет «Сталий розвиток» у спеціалізованих школах Російської Федерації. Учні старших класів вивчають основні положення концепції сталого розвитку, практику застосування принципів сталого розвитку в управлінні довкіллям, виконують вправи із розроблення та реалізації місцевого Порядку денного на XXI століття в школі.

Створення нової структури з освіти для сталого розвитку

У Сполученому Королівстві Великобританії створено Президію з освіти для сталого розвитку – спеціальний орган, який опікується теорією та практикою впровадження освіти для сталого розвитку. В 2003 році Президія підготувала Стратегію освіти для сталого розвитку «Навчайчись довготривалості», на основі якої підготовлено План дій із впровадження освіти для сталого розвитку в країні.

План, затверджений державою в 2004 році, включає такі напрямки діяльності:

- впровадження нових навчальних програм, спеціальностей та дисциплін з питань сталого розвитку в школах та університетах;
- екологічна оцінка впливу на довкілля діяльності Міністерства освіти, його філій та організацій-партнерів;
- екологічна оцінка впливу на довкілля навчальних закладів;
- встановлення глобального та місцевого партнерства в освіті.

За виконання Плану відповідає Міністерство освіти, яке координує роботу з Президією з освіти для сталого розвитку та Комісією із сталого розвитку Сполученого Королівства Великобританії.

Якими видаються перші кроки із впровадження Європейської Стратегії освіти для сталого розвитку в Україні?

Зважаючи на структурне та змістовне оновлення державної влади в Україні, в тому числі в галузі освіти, у нашій державі доречно створити спеціальний орган із освіти для сталого розвитку. Нова структура не обтяжувалася б старими проблемами і мала б прогресивніші та ефективніші підходи й можливості у впровадженні освіти для сталого розвитку.

Першими кроками із адаптації та впровадження Європейської Стратегії освіти для сталого розвитку в Україні є такі:

Роль державних органів

- Формування законодавчої бази, що стимулювала б розвиток освіти для сталого розвитку та регламентувала б діяльність у цій сфері. Тимчасова спеціальна Комісія Верховної Ради України з питань майбутнього може стати на чолі підготовки такої бази. Комісія може бути координуючим та інформаційним центром із освіти для сталого розвитку.
- Підготовка та затвердження **Національної Програми освіти для сталого розвитку** з урахуванням рекомендацій Європейської Стратегії. Програма має включати конкретні завдання державним органам із впровадження освіти для сталого розвитку. Профільними установами із впровадження є: Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Міністерство економіки України, Міністерство праці та соціальної політики України, при цьому координуюча роль має належати Міністерству освіти і науки України.
- Формування нової державної структури, відповідальної за впровадження **Національної Програми освіти для сталого розвитку в Україні**.
- Моніторинг виконання Національної Програми освіти для сталого розвитку з обов'язковим залученням громадськості.

Особлива роль Міністерства освіти і науки України:

(а) заохочення до впровадження нових спеціальностей, що відображають цілі та завдання сталого розвитку;

- (б) включення елементів сталого розвитку до навчальних програм та планів усіх рівнів офіційної освіти;
- (в) запровадження тренувальних програм із сталого розвитку, в першу чергу – для співробітників Міністерства;
- (г) приведення навчального процесу у відповідність до європейських стандартів.

- **Роль Міністерства охорони України:**

- (а) надання інформації та консультацій іншим міністерствам зі сталого розвитку та стану довкілля у процесі впровадження освіти для сталого розвитку;
- (б) поширення досвіду та надбань екологічної освіти для освіти для сталого розвитку;
- (в) заохочення фахівців із екологічної освіти до впровадження освіти для сталого розвитку;
- (г) оцінка впливу на довкілля діяльності Міністерства навколишнього природного середовища України, створення та впровадження місцевого плану дій на XXI століття на рівні Міністерства та його філій.

- **Роль Міністерства праці та соціальної політики України:**

- (а) заохочення розвитку ринку праці, який стимулює потреби в нових спеціальностях, пов'язаних зі сталим використанням природних ресурсів: стале водокористування, стале землекористування, стале використання біологічних ресурсів, в т.ч. стале лісокористування;
- (б) започаткування тренувальних програм із сталого використання природних ресурсів;
- (в) встановлення діалогу з громадськістю та інформування.

- **Роль Міністерства економіки України:**

- (а) врахування елементів сталого розвитку при розробленні державних планів та програм;
- (б) введення тренувальних програм із розроблення місцевих Планів дій на XXI століття;
- (в) встановлення діалогу з громадськістю та інформування.

Роль недержавного сектора:

- Поширення досвіду з екологічної освіти на впровадження освіти для сталого розвитку.

- Залучення екологічних неурядових громадських організацій до розбудови інституційної спроможності в освіті для сталого розвитку:
  - (а) створення центрів із тренувальних програм для державних органів влади та громадськості;
  - (б) створення інформаційних центрів для діалогу між державним та недержавним секторами;
  - (в) створення громадських організацій з освіти для сталого розвитку, широко залучаючи до них доросле населення, в т.ч. осіб пенсійного віку;
  - (г) створення асоціацій викладачів та науковців, пріоритетна роль у діяльності яких належала б сталому розвитку.

Роль приватних навчальних закладів:

Ці заклади, як мобільні й націлені на мінливі потреби ринку праці, можуть стати центрами із впровадження освіти для сталого розвитку у формальній освіті та у державному управлінні.

Приватні навчальні заклади мають змогу:

- оперативно ввести нові спеціальності, потреба в яких виникає під час впровадження сталого розвитку;
- розробити та впровадити тренувальні курси для державних структур, викладачів освітніх установ, неурядових громадських організацій з основ сталого розвитку, аспектів сталого використання природних ресурсів, розроблення місцевих планів дій на XXI століття;
- проводити моніторинг наукових та освітніх досягнень із впровадження освіти для сталого розвитку.

Зважаючи на практичну відсутність фахівців у галузі освіти для сталого розвитку в Україні, на початковому етапі до впровадження слід залучати:

- осіб та установи, що займалися та займаються екологічною освітою;
- викладачів вищої школи, які вже викладають дисципліни із сталого розвитку;
- педагогів середньої школи, членів неурядових громадських організацій, експертів, які брали участь у локальних семінарах, конференціях, зібраннях із питань сталого розвитку, стажувалися з цього питання за кордоном.

Як практично впроваджують нові підходи в освіті для сталого розвитку у світі?

Велика Британія

В університеті Ольстера (Північна Ірландія) з 2003 року започатковано дистанційну магістерську програму «Освіта для сталого розвитку» для вчителів середньої школи. Програма включає чотири модулі:

- теорія та принципи освіти для сталого розвитку;
- методика та практичні вправи з освіти для сталого розвитку;
- економічні, правові та політичні аспекти сталого розвитку;
- управління в галузі сталого розвитку.

Остаточним результатом магістерської програми є виконання дипломної роботи із впровадження освіти для сталого розвитку на локальному рівні.

Країни Балтійського моря

Міністерство освіти Данії проводить семінари для вчителів із країн Балтійського регіону, пов'язані із впровадженням сталого розвитку у сільському господарстві, енергетиці, зеленому туризмі; кожен семінар спрямований на один із аспектів сталого розвитку. Наприклад, на семінарі «Стале споживання енергії: енергія нового тисячоліття» обговорювались проблеми альтернативних видів енергетики, ефективності виробництва енергії, впливу енергетики на довкілля та здоров'я людей. На практичних заняттях аналізувалося щоденне використання енергії вдома, розроблялися рекомендації із заощадження, відбулася екскурсія на місцеву електростанцію, було проведено оцінку економічної доцільності її роботи та впливу діяльності на довкілля.

Російська Федерація

У Російському хіміко-технологічному університеті ім. Менделєєва з 1995 року читається курс лекцій «Проблеми сталого розвитку», який включає такі питання:

- основні поняття та принципи Концепції сталого розвитку;
- відомості про біосферу Землі та поняття біосфери як динамічної системи;
- поняття стійкості та рівноваженості динамічних систем;
- кількісні та якісні критерії сталого розвитку;

- моделювання розвитку суспільства;
- проблеми прийняття рішень.

Болгарія

У Болгарії існує мережа екошкіл, яка дістала підтримку Міністерства освіти Болгарії та муніципалітетів. Починаючи з 1998 року, для членів мережі проводяться щорічні конференції «Освіта для сталого розвитку», в яких беруть участь викладачі шкіл, неурядових організацій та співробітники Міністерства освіти. Тематика конференцій – культурні, історичні традиції та міжконфесійні відносини як важливі складові сталого розвитку, роль освітніх закладів у поширенні та сприйнятті інформації про стан довкілля.

Чи існують приклади впровадження навчальних курсів чи програм із сталого розвитку в Україні?

В Україні темпи впровадження освіти для сталого розвитку повільніші від європейських, проте вже є певний позитивний досвід.

У *Національному університеті «Києво-Могилянська Академія»* з 1992 року функціонує інститут вільних слухачів, де кожна людина, незалежно від її віку та освіти, може прослухати вибраний навчальний курс. Серед вільних слухачів найбільше молоді, яка визначається із майбутньою спеціальністю, є й люди зрілого віку, які отримують нові знання та навички, щоб використати їх у роботі та бути конкурентоспроможними у кар'єрному зростанні чи під час пошуків роботи.

Щорічно в Інституті навчається близько 40 вільних слухачів, а найбільшою популярністю користуються навчальні курси з соціології, менеджменту, практичної психології та з іноземних мов.

У *Національному аграрному університеті України* з 2002 року викладається магістерський курс «Екологічні аспекти сталого розвитку», що містить такі розділи:

- історія питання сталого розвитку;
- основні екологічні загрози, що привели до виникнення нових підходів до розвитку людства;

- огляд основних подій та документів з питань сталого розвитку;
- стале використання природних ресурсів;
- кращі практики із сталого сільського господарства.

З 2004 року курс «Сталий розвиток суспільства» викладається для магістрів в *Інституті журналістики Національного університету ім. Т.Г. Шевченка*.

Курс складається з таких розділів:

- роль інформації як складової в освіті для сталого розвитку;
- доступ громадськості до інформації та участь у прийнятті рішень;
- роль журналістів у впровадженні освіти для сталого розвитку та поширенні інформації зі сталого розвитку;
- кращі практики зі сталого розвитку суспільства.

У процесі викладання цих курсів уже впроваджуються нові підходи освіти для сталого розвитку і реалізуються можливості студентів:

- висловлювати та відстоювати власну точку зору;
- мислити критично;
- робити обґрунтований вибір між альтернативами;
- вчитися працювати в команді, домовлятися та поважати демократичні рішення.

Розділ 6 . Роль екологічної освіти як складової освіти для сталого розвитку в Україні

Пріоритети екологічної освіти

Екологічна освіта була передумовою виникнення освіти для сталого розвитку та стала її підґрунтям.

Пріоритетами екологічної освіти є:

- введення нових спеціальностей з охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, яких потребує сучасний ринок праці;
- «екологізація» навчального процесу, обов'язкове опанування основ екологічних знань на усіх етапах навчання у дошкільній, шкільній, університетській, післядипломній освіті;
- використання формальної та неформальної екологічної освіти, впровадження екологічної освіти протягом усього життя людини.

Які особливості має дошкільна екологічна освіта?

Початкові екологічні знання з ощадливого ставлення до довкілля, раціонального використання ресурсів природи дитина отримує у дошкільних навчальних закладах, при цьому знання передаються через дитячу літературу, мультфільми, спеціальні радіо- та телепередачі для малят.

При Міністерстві освіти у Сполученому Королівстві Великобританії функціонує громадське об'єднання, яке фінансується самим міністерством. Члени об'єднання розробили методiku екологічного навчання для дітей у дошкільних закладах, яка передбачає послідовність викладу тем від найпростіших до складних, уникнення багаторазових повторів, поглиблене вивчення окремих прикладів на заняттях з біології, історії та географії

В чому полягають головні завдання екологічної освіти в школі?

У середній школі має формуватися розуміння основних принципів раціонального використання природних ресурсів, усвідомлення необхідності дотримання принципів сталості. На практиці слід включати основи екологічних знань у програми з викладання біології, географії, хімії, основ безпеки життєдіяльності.

Заходами з екологічної освіти в школі є:

- організація конкурсів та олімпіад з питань охорони довкілля;

- залучення школярів до виконання місцевих та регіональних досліджень стану довкілля, включаючи проблеми безпечної питної води, санітарії, харчових продуктів;
- забезпечення вчителів спеціальною методичною літературою з екологічних питань.

У молодших класах міської гімназії м. Тамбова (Російська Федерація) викладається предмет «Екологічна абетка», що складається з трьох частин: «біологічної», «географічної» та «екологічної». Перед учителем стоїть завдання – сформувані у школярів екологічно грамотне ставлення до природи, усвідомлення негативного впливу людської діяльності на довкілля та небезпек для людини від забрудненого навколишнього середовища.

В старших класах гімназії № 45 м. Харкова впроваджено навчальний курс з екології «Барвінок», в межах якого школярі залучаються до спостережень за станом довкілля, самостійно виконують хімічні та фізичні аналізи у лабораторіях, проводять географічні та гідрологічні дослідження у тому районі міста, де проживають. Використовуючи ці дані, учні разом з учителем розробляють рекомендації щодо поліпшення екологічної ситуації в місті.

Які завдання щодо впровадження екологічних знань стоять перед університетською (вищою) освітою?

Головними завданнями університетської екологічної освіти є:

- постійне оновлення програм наявних сертифікованих екологічних спеціальностей з урахуванням нагальних проблем сьогодення;
- впровадження нових спеціальностей екологічного спрямування;
- введення елементів екологічної освіти до навчальних програм та планів інших університетських спеціальностей, споріднених з екологією;
- перегляд та вдосконалення змісту обов'язкових університетських курсів «Безпека життєдіяльності», «Основи екології», «Охорона праці».

Яку роль відіграє післядипломна екологічна освіта?

Головними завданнями екологічної освіти на цьому етапі є впровадження спеціалізованих магістерських програм при Інститутах післядипломної освіти, а також організація курсів та семінарів (в рамках підвищення кваліфікації) з екологічної тематики для шкільних вчителів на базі відомих університетів України.

В чому полягає роль неперервної екологічної освіти протягом життя?

Неперервна екологічна освіта – це постійне або періодичне навчання протягом всього життя, що дає змогу поновлювати старі знання та навички, корисні для життя особистості, та набувати нових.

Освіта протягом життя реалізується шляхом отримання формальної освіти (післядипломна освіта, перепідготовка, прослуховування окремих курсів в університетах), самоосвіти та неформальної освіти в неурядових громадських організаціях).

Неперервна екологічна освіта забезпечує творче ставлення людини до своєї роботи та впевненість у майбутньому.

Неформальна екологічна освіта в неурядових громадських організаціях.

Громадський центр екологічної інформації Санкт-Петербурга створено кількома неурядовими організаціями з метою підвищення поінформованості жителів Санкт-Петербурга та Ленінградської області з екологічних питань та залучення населення до природоохоронної діяльності.

Центр здійснює екологічну освіту та просвіту, поширює брошури, буклети, журнали, прес-релізи, надає послуги бібліотеки, відеотеки, Інтернету, тут відбуваються зустрічі з журналістами, експертами, семінари та виставки.

Яку роль відіграє сім'я для сприйняття ідей екологічної освіти?

У сім'ї малята отримують перші знання про навколишній світ та визначають своє ставлення до нього. Важливу роль відіграє

загальний освітній рівень батьків, їхня поінформованість щодо екологічних проблем, ставлення до соціально-економічних процесів, що відбуваються у суспільстві.

Харківська неурядова громадська організація «МАМА-86-Харків» та неурядова громадська організація «Мама-86-Одеса» проводили нетрадиційні конкурси, під час яких заохочувалося поширення позитивних прикладів з раціонального використання води та електроенергії вдома. Було випущено буклет «Дюжина корисних порад», що містить нехитрі поради щодо збереження електроенергії.

Розділ 7. Роль секторів суспільства для впровадження освіти для сталого розвитку в Україні

У Плані дій на XXI століття наголошується, що перехід на засади сталого розвитку вимагає активної діяльності різних секторів суспільства: державного, приватного та неурядового і тісної співпраці між ними.

У чому полягає роль влади у впровадженні освіти для сталого розвитку?

На органи влади покладаються функції, пов'язані з координацією і впровадженням основних принципів освіти для сталого розвитку суспільства.

Центральні органи влади висувають умови, в межах яких відбувається інтеграція освіти для сталого розвитку в усі сфери суспільства, і мають брати безпосередню участь у виконанні таких завдань:

- **розроблення** концепції, стратегії, політики і програм сталого розвитку в країні, співпрацюючи з усіма секторами суспільства;

- **розроблення** Національної програми освіти для сталого розвитку;
- **визначення** індикаторів моніторингу впровадження освіти для сталого розвитку;
- **сприяння** обміну інформацією між різними секторами суспільства з практики і досвіду впровадження освіти для сталого розвитку;
- **стимулювання** громадської обізнаності про освіту для сталого розвитку;
- **інтеграція** освіти для сталого розвитку у редакторську політику засобів масової інформації;
- **допомога** у створенні навчальних програм з освіти для сталого розвитку для вчителів та викладачів, при цьому важливо використовувати досвід громадських організацій;
- **окреслення** напрямів наукових досліджень з освіти для сталого розвитку і підтримка дослідницьких проектів у цій сфері;
- **поширення** інформації про стан довкілля і його вплив на здоров'я кожної людини, що сприятиме вибору зважених моделей споживання.

Якою є роль державного органу управління освітою в освіті для сталого розвитку?

Державний орган управління освітою відіграє вирішальну роль на усіх етапах впровадження освіти для сталого розвитку і є найефективнішим інститутом, який впливає на зміни суспільної свідомості і формування нових цінностей.

Міністерство освіти та науки України має виступити координатором зусиль формальної та неформальної освіти всіх рівнів при запровадженні освіти для сталого розвитку суспільства в Україні. Можливі напрями діяльності окремих департаментів МОН наведено у додатку 2.

В чому полягає роль місцевих органів влади в процесі впровадження освіти для сталого розвитку?

На першому етапі пропаганди та впровадження освіти для сталого розвитку діяльність місцевої влади включає такі дії:

- включення до місцевих стратегій розвитку території складової з освіти для сталого розвитку;
- заохочення громади до публічного обговорення освітньої політики та визначення її пріоритетів;
- створення громадських центрів, де населення зможе отримувати інформацію про сталий розвиток та напрями освіти для сталого розвитку.

Молодіжний громадський центр «Еталон» Івано-Франківськ

Молодіжний громадський центр «Еталон» створено у партнерстві обласного і міського центрів зайнятості з регіональним фондом підтримки підприємництва та громадськими організаціями Івано-Франківщини.

Основна мета діяльності Центру:

- заохочення розвитку особистості, яка має активну громадянську позицію;
- сприяння розвитку освіти серед молоді;
- адаптація молоді до сучасних умов.

При громадському центрі діє Школа Успіху для дітей та молоді, де, окрім бізнес- предметів, викладаються основи прав людини, гендерна рівність, пропагується здоровий спосіб життя.

Як принципи сталого розвитку впливають на діяльність органів влади?

Освіта для сталого розвитку має стати складовою функціонування органів влади. Влада має стати яскравим і беззаперечним взірцем для усіх прошарків суспільства у процесах, спрямованих на зміни у ставленні до довкілля.

«Зелене домоводство» у Міністерстві освіти Сполученого Королівства Великобританії

Міністерство освіти Сполученого Королівства Великобританії запровадило у своїх офісах програму «Зелене домоводство», метою якої є виховання бережного ставлення до довкілля за рахунок ощадливого використання енергоресурсів, води і запобігання надмірному утворенню відходів. За рахунок цієї політики Міністерство скоротило використання електроенергії у 2000 році на 20% порівняно з 1990 роком, а 40% усіх відходів було направлено на повторну переробку. У Міністерстві повністю утилізують використаний офісний папір та флуоресцентні лампи.

Було змінено підхід до політики закупівель і нині під час закупівлі будь-якої продукції передусім враховується її вплив на довкілля протягом усього життєвого циклу (від видобування сировини до повної утилізації продукту після використання). Наразі всі закуплені міністерством холодильники та вогнегасники не містять озоноруйнуючих речовин. Також у центральних офісах міністерства впроваджується система екологічного менеджменту ISO 14001.

У чому полягає роль приватного сектора при впровадженні освіти для сталого розвитку?

Приватний сектор відіграє такі головні функції у впровадженні освіти для сталого розвитку:

- Надання послуг у сфері формальної освіти.
- Забезпечення неперервної освіти.
- Вплив на неформальну освіту.

«Без приватного сектора сталий розвиток залишиться лише далекою мрією».

Кофі Аннан, Генеральний Секретар ООН

Співвідношення між державним та приватним секторами у процесі впровадження освіти для сталого розвитку добре ілюструється такою схемою:

У чому полягає роль приватного сектора в сфері неперервної освіти?

Роль приватного сектора стосується таких дій:

- Проведення спеціалізованих тренінгів, спрямованих на реалізацію принципів сталого розвитку у компанії, стимулюватимуть пошук інноваційних рішень в управлінні та виробництві.
- Створення системи мотивацій та заохочень у процесі впровадження інновацій з реалізації принципів сталого розвитку.
- Інформування співробітників про вплив компанії на стан довкілля.

Неперервна освіта в корпорації Nokia

Неперервна освіта є вирішальною в політиці корпорації Nokia. Компанія пропонує різні тренінгові програми: від технічних навичок використання програмного забезпечення до прийомів міжособистісного спілкування. Кожен співробітник проходить щорічну атестацію, яка допомагає виявити знання і навички, необхідні для подальшої кар'єри в компанії, причому без участі в тренінгах-заняттях успішна кар'єра у Nokia неможлива. Тому співробітники корпорації постійно навчаються, шукають інноваційні шляхи для поліпшення якості продукції та зменшення впливу діяльності компанії на довкілля.

Як може впливати приватний сектор на неформальну освіту?

Приватні компанії мають у своєму розпорядженні важелі, які можуть використовуватися для поширення цінностей сталого розвитку на постачальників, конкурентів та споживачів.

Вплив на постачальників та конкурентів

У разі, якщо приватна компанія є важливим клієнтом, вона може використовувати свій вплив для пропаганди та впровадження принципів сталого розвитку на підприємствах-постачальниках та споживачах, поширення інформації про позитивні приклади успішного бізнесу завдяки впровадженню принципів сталого розвитку.

Вплив на споживачів

Приватний сектор має значний потенціал впливу на обізнаність громадян та зміну їхніх споживчих уподобань, починаючи від власного прикладу ведення бізнесу, з урахуванням принципів сталого розвитку, до цілеспрямованої рекламної компанії.

Приватні компанії можуть використовувати такі прийоми неформальної освіти для сталого розвитку:

- інформування населення про свою діяльність щодо впровадження принципів сталості через видання екологічних звітів та публічних заяв;
- маркування продукції за екологічними характеристиками. Це допоможе споживачу приймати рішення при виборі продукції, враховуючи її вплив на здоров'я й довкілля та з огляду на заощадження природних ресурсів;
- проведення інформаційних акцій зі сталого розвитку для місцевої громади в закладах освіти;
- формування компаніями, які працюють у сфері культурно-масового сектора, громадської поведінки, орієнтованої на сталий розвиток.

Екологічна політика компанії Ксерокс

Компанія Ксерокс стала лідером з впровадження неформальної освіти для сталого розвитку, використовуючи екологічне маркування та видання звітів про вплив на довкілля діяльності компанії. Понад десятиліття компанія Ксерокс працює, впроваджуючи безвідходні технології та мінімізуючи утворення токсичних відходів в життєвому циклі продукції. Одним із шляхів впровадження є розроблення та дотримання вимог до постачальників продукції, яка теж має бути маловідходною. Компанія розробляє технологію випуску продукції з урахуванням впливу на довкілля та з огляду на заощадження природних ресурсів, що, врешті-решт, призводить до заощадження коштів. Тому продукція Ксерокс відповідає вимогам двох найпопулярніших екологічних маркувань: ENERGY STAR® та Environmental Choice.

Довідка

Маркою ENERGY STAR® (енергетична зірка) позначається енергоощадне офісне обладнання.

Маркою Environmental Choice (екологічний вибір) позначається продукція та послуги, які заощаджують використання енергії і матеріалів та мінімізують викиди.

Якою є роль неурядових організацій в освіті для сталого розвитку?

Неурядові організації (НУО), виступаючи «рупором» окремих груп суспільства або регіонів, можуть активно залучатися до освіти для сталого розвитку громади, використовуючи такі механізми:

- включення компоненти сталого розвитку до освітніх та просвітніх програм організації, розроблення спеціалізованих програм зі сталого розвитку з урахуванням місцевих умов;
- обмін інформацією про досвід з освіти для сталого розвитку;
- проведення досліджень самостійно чи у партнерстві з освітніми та науковими установами з питань освіти для сталого розвитку.

Діяльність Молодіжної Екологічної Ліги Придніпров'я (МЕЛП) із освіти для сталого розвитку

Діяльність МЕЛП спрямована на освіту молоді з питань сталого розвитку, її залучення до розроблення та реалізації програм розвитку регіону. Для цього проводяться навчальні курси, лекції, семінари для членів організації, школярів та студентів. Доволі часто членів організації відвідують провідні експерти з екологічної освіти та проблем сталого розвитку з Великої Британії та інших країн світу. У друкованих виданнях, які публікує організація, надається інформація про власний досвід з поширення ідей сталого розвитку та впровадження екологічної освіти в регіоні.

Нині МЕЛП та Екологічна мережа Західного Девону, Сполучене Королівство Великобританії за підтримки Британської Ради здійснюють проект «Зміцнення громадського руху для розв'язання екологічних проблем регіону». Проект спрямований на зміцнення міжрегіональної співпраці громадських, бізнесових та державних структур і передбачає розробку місцевих планів дій та індикаторів сталого розвитку для Дніпропетровської області.

Розробка планів сталого розвитку міст

У містах Острог та Дубно Рівненської області за підтримки Волинського ресурсного центру в 2002 – 2003 роках

розроблялися місцеві плани сталого розвитку міста. До процесів планування залучалися представники місцевої влади, бізнесу та НУО. У 2004 році документи було представлено на обговорення місцевим громадам через публікації в ЗМІ, розміщення на спеціальних стендах у приміщеннях міських рад, обговорення в трудових колективах. Після завершення громадського обговорення, внесення змін та доповнень Стратегії сталого розвитку міст Острога та Дубна затвердили міські ради.

Якою є роль громади та особистості в освіті для сталого розвитку?

Ніколи не варто недооцінювати роль однієї особи чи групи людей, бо сила переконання на власному прикладі може виявитися потужнішою за безліч найцінніших політик.

Лідер у громаді чи на роботі власним прикладом сталого споживання, ощадливого ставлення до природних ресурсів може спричинити ланцюгову реакцію, змінюючи цінності, смаки й уподобання громади, що у свою чергу формуватиме нову політику влади та поведінку приватного сектора.

Науковець і письменниця зі Сполучених Штатів Америки Рейчел Карсон стала жінкою, яка змінила хід історії. Вона досліджувала негативний вплив на довкілля різних хімічних речовин, в т.ч. пестицидів. Результати досліджень та власні міркування Рейчел Карсон опублікувала 1962 року в книзі під назвою «Мовчазна весна», в якій письменниця закликала припинити неконтрольоване та надмірне використання пестицидів у сільському господарстві. Назва книги – символічна: на думку автора, надмірне використання пестицидів негативно впливає на довкілля і призведе до мовчазної весни, коли зникнуть птахи.

Книга швидко стала бестселером і водночас поштовхом для численних природоохоронних ініціатив. Під впливом громадського руху за збереження довкілля в США у 1972 році було створено Державну Агенцію з охорони довкілля (EPA) та прийнято низку екологічних законів.

Яким чином можна використовувати міжсекторальне партнерство для досягнення цілей освіти для сталого розвитку?

Особливого значення в освіті для сталого розвитку набуває міжсекторальне партнерство. Залучення НУО та бізнесу до планування та реалізації освіти забезпечує відповідальність освітніх закладів, їх прозорість. Адже співпраця освітніх закладів з приватними компаніями та неурядовими організаціями дає змогу залучати нові нетрадиційні форми до навчального процесу, оперативно реагувати на сучасні злободенні проблеми, враховуючи потреби суспільства. В Україні цей підхід дістав назву соціального партнерства як співпраці державного, недержавного та бізнесових секторів. Соціальне партнерство ґрунтується на розподілі можливостей та обов'язків кожного партнера з урахуванням інтересів кожного. Використовуючи переваги державного, приватного, неурядового секторів, можна набагато ефективніше розв'язувати проблеми реформування освіти у напрямку сталого розвитку.

Визначальні міжнародні події на шляху людства до сталого розвитку суспільства

1972	Конференція ООН з питань довкілля, Стокгольм, Швеція. Створення Програми ООН з питань довкілля
1979	Конвенція ООН про заболочені території світового значення, зокрема у місцях водоспадів (Рамсарська Конвенція)
1979	Конвенція ООН про міжнародну торгівлю тими видами дикої флори та фауни, що зникають (Вашингтонська Конвенція)
1986	Прийняття Монреальського Протоколу
1987	Підсумкові збори Світової Комісії ООН з питань довкілля й розвитку, очолюваної доктором Гро Харлем Брудтланд, Токіо, Японія. Опублікування доповіді «Наше спільне майбутнє»
1988	Створення Міжнародної Комісії з питань змін клімату
1988	Конвенція з питань захисту озонового шару (Віденська Конвенція)
1988	Токійська Конференція зі сталого розвитку як відповіді людства на проблеми довкілля
1992	Всесвітній саміт «Планета Земля» у Ріо-де-Жанейро, Бразилія з проблем довкілля й розвитку. Прийняття «Плану дій на XXI століття» і «Декларації Ріо з питань довкілля й розвитку»
1993	Конвенція про транскордонний вплив небезпечних відходів та управління ними (Базельська Конвенція)

1993	Світова Конференція з прав людини, Відень, Австрія
1994	Рамкова Конвенція ООН з питань змін клімату
1994	Міжнародна Конференція з питань населення й розвитку, Каїр, Єгипет. Прийняття Каїрської програми дій
1995	Четверта Світова Конференція з проблем жінок, Пекін, Китай
1995	Світовий Саміт з питань соціального розвитку, Копенгаген, Данія
1996	Конференція ООН з питань сталих поселень, Стамбул, Туреччина
1996	Конвенція ООН про боротьбу із опустелюванням
1997	Прийняття Кіотського Протоколу до Рамкової Конвенції ООН з питань змін клімату, Кіото, Японія
1997	«Ріо+5»: 19-те спеціальне засідання Генеральної Асамблеї ООН, Нью-Йорк, США
1998	Четверта Пан-Європейська міністерська конференція «Довкілля для Європи», Оргус, Данія. Прийняття Оргуської Конвенції «Про доступ громадськості до інформації, участь у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань довкілля»
2000	Саміт Тисячоліття ООН, Нью-Йорк, США. Прийняття Декларації ООН «Цілі розвитку на наступне тисячоліття»
2001	Міжнародна конференція з проблем доступу до питної води, Бонн, Німеччина
2001	Конференція ООН «Стамбул+5», Нью-Йорк, США

2002	Світовий Саміт з питань сталого розвитку, прийняття Політичної декларації і Плану впровадження, Йоханнесбург, Південна Африка
2003	Третя Світова Конференція з проблем води, Кіото, Японія
2003	П'ята Пан-Європейська Конференція Міністрів «Довкілля для Європи», Київ, Україна. Прийняття документів з освіти для сталого розвитку
2004	Робота над Стратегією ЄЕК «Освіта для сталого розвитку»
2004	Проголошення Десятиріччя «Освіта для сталого розвитку» у 2005–2015 рр.
2005	Вступ в дію Кіотського Протоколу до Рамкової Конвенції ООН з питань змін клімату

Пропозиції до окремих департаментів Міністерства освіти та науки України із впровадження освіти для сталого розвитку (ОСР)

Департамент	Пропозиції
Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції	<p>Забезпечення реалізації міжнародних угод з питань освіти для сталого розвитку шляхом розроблення Національної Програми освіти для сталого розвитку з урахуванням міжнародних документів.</p> <p>Сприяння співпраці та обміну інформацією з навчальними закладами, науковими установами, громадськими організаціями, приватними фондами інших країн</p> <p>Координація міжнародних програм з освіти для сталого розвитку</p>
Департамент розвитку дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти	<p>Розроблення нормативно-правових актів, які інтегрують сталий розвиток (СР) в освіту</p> <p>Моніторинг впровадження концепції освіти для сталого розвитку в місцевих управліннях освіти</p> <p>Запровадження в навчальних закладах освітніх програм, спрямованих на сталий розвиток</p> <p>Допомога місцевим органам управління освітою для реалізації цілей освіти для сталого розвитку</p> <p>Сприяння обміну досвідом впровадження ОСР між навчальними закладами</p>
Департамент вищої освіти	<p>Реалізація державної політики у сфері вищої освіти для СР</p> <p>Розроблення державних стандартів вищої освіти, які інтегрують компоненту сталого розвитку</p>

	<p>Включення принципів сталого розвитку до програм закладів післядипломної освіти</p> <p>Розроблення нових спеціальностей, які відображають потреби сталого розвитку</p> <p>Формування завдань для наукових досліджень зі сталого розвитку</p> <p>Сприяння обміну досвідом між вищими навчальними закладами з питань ОСР</p>
Департамент професійно-технічної освіти	Розроблення державних вимог до рівнів і обсягів професійно-технічної освіти, які відображають принципи сталого розвитку
Департамент науково-технологічного розвитку	Ініціювання наукових досліджень зі сталого розвитку
Департамент інноваційного розвитку	Організація, сприяння та моніторинг виконання інвестиційних та інноваційних проектів в рамках сталого розвитку
Департамент кадрової роботи	<p>Інтеграція компоненти сталого розвитку в акредитаційні вимоги та посадові інструкції педагогів</p> <p>Організація навчання і перевірка знань посадових осіб, спеціалістів, працівників галузі з питань освіти для сталого розвитку</p> <p>Проведення тренінгових програм</p>

Словник

Громада – соціальна група будь-якої чисельності, члени якої живуть в певній місцевості, мають єдині органи влади, спільну культурну та історичну спадщину, спільні інтереси.

Державний сектор – сектор, до якого входить уряд, міжурядові установи та комунальні організації.

Концепція – це інтегрована система поглядів на явище, його інтерпретація, основна ідея і теорія.

Навчання протягом життя – постійне чи періодичне навчання протягом всього життя людини, яке стимулює і спонукає до отримання знань, навичок і цінностей, необхідних у житті, і застосування їх у суспільстві у будь-якій ролі, ситуації і середовищі.

Неперервна освіта – заходи з оновлення, удосконалення та розширення знань та навичок, отриманих у процесі базової/професійної підготовки.

Неурядова організація, НУО – громадська організація, незалежна від держави.

Партнерство – узгоджена співпраця кількох сторін і пошук рішень з визначеними спільними цілями, завданнями та обсягом роботи кожного з партнерів. В партнерстві важливо об'єднати різні інтереси та завдання в єдине рішення, прийнятне для всіх партнерів.

Приватний сектор – загальне визначення корпоративного/прибуткового сектора.

Сталий розвиток – термін, вживаний в соціології, економіці, загальній екології та суспільно-політичних науках для визначення типу розвитку суспільства, що базується на узгодженні темпів економічного та соціального розвитку з можливостями природних систем забезпечувати його мінеральними та біологічними ресурсами та можливостями біосфери асимілювати забруднення та негативні антропогенні впливи.

Стратегія – основні положення і практичні заходи та механізми реалізації ідеї й теорії.

Використані літературні джерела та веб-сторінки

Літературні джерела

Defining and Implementing Sustainable Agriculture / Norman D., Janke R., Freyenberger S, Schurle B., and Kok H., Kansas State University, 1997. (Kansas Sustainable Agriculture Series, Paper #1.) Available at: <http://www.oznet.ksu.edu/sustainableag/publications/ksas1.htm#REFERENCES>

Douglas Tookey, Slava Simonov Ukrainian Environmental NGOs: Do They make a difference? // The Journal of East European Law, Columbia University, 2001.

Elhington J. and Fennel S. Partners for Sustainability // Greener Management International, 1998 – p. 48 – 60.

Environmental Performance Indicators for Business, overview// Booklet by Environment and Economy Division at the Environmental Policy Bureau, Japanese Ministry of the Environment, 2001 – 6 pages.

Handbook of the Convention on Biological Diversity, UNEP, CBD, 2003.

Melnychuk D., Pidlisnyuk V., Stefanovska T. Key questions about sustainable development: what everyone needs to know. Handbook // K.: Hopak, 2003 – 68 p.

Piasecki B.W., Fletcher K.A., Mendelson F.J. /Environmental Management and Business Strategy: Leadership skills for the 21 century, 1999 – p. 216 – 272.

Pidlisnyuk V.V., Stefanovska T. Sustainable agriculture: a New Gender Approach and Challenges for Education// Economic and Environmental Studies, 2004, № 6 – p. 311 – 320.

Pidlisnyuk V., Stefanovska T, Women's role in Ukrainian Environmental Management// Proceeding of the International Conference «Taking Nature Seriously: citizens, science and environment», Oregon University Press., Oregon, USA, February, 2001.

Pidlisnyuk V., Stefanovska T. Organic farming in Ukraine : a legacy from the past and perspective for future/ In: Economics and the Environment «Ecological agriculture in Central and Eastern Europe» , № 32, 2004 – p.53 – 60

Strategics for Sustainable Development. Editor Steve Moguire /An explanatory Handbook 276-440/640, McGill University, Faculty Management, Montreal, Canada, 2001 – 361 pages.

UN DESA Indicators for Sustainable Development: Guidelines and Methodologies, DESA, United Nations, New York, 2001.

UNDP Policy Paper: How to make local development work. Selected practices from Europe and the CIS, UNDP, Bratislava, September, 2002.

Екологічна освіта та виховання учнівської молоді в іграх і тренінгах: Методичні рекомендації для вчителів, вихователів, керівників гуртків // Горяна Л.Г., Хрутьба В.О., Малько Г.О. та ін. – К.: Основа, 2003. – 132 с.

Екологічний звіт компанії Nokia, 2000.
Інформаційний вісник Міжнародного Валютного Фонду «У фокусі», 2002. – №4 (4)

Екологічний менеджмент // Збірник матеріалів для тренувальних занять. Під ред. Підліснюк В., Кандела Ж., Стефановської Т., Гесса П., ДеМео Т., 2001. – 110 с.

Доповідь Департаменту у справах довкілля, харчових продуктів та сільської місцевості Сполученого Королівства «Підвалини нашого майбутнього – стратегія сталого розвитку ДЕФРА» (переклад з англійської), 2002.

Доповідь Комісії зі сталого розвитку Сполученого Королівства (переклад з англійської), 2003.

Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти: Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2004.

Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, № 34, с. 296.

Звіт про розроблення індикаторів сталого розвитку для міста Донецька / Видавництво Державного управління екології та природних ресурсів у Донецькій області та проекту «Роза Ветров», 2001. – 35 с.

Підліснюк В.В. Екологічна інформація: доступ та застосування. Посібник // Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – 80 с.

Підліснюк В.В. Сталий розвиток суспільства: 25 запитань і відповідей. Тлумачний посібник // Видавництво «Поліграфекспрес», 2001 – 27 с.

Порядок дій «Порядок денний на XXI століття» («Agenda 21») // Видавництво «Інтелсфера», К., 2000. – 359 с.

Постанова Кабінету Міністрів України «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»).

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003 – 2015 роки» // Офіційний вісник України від 23.05.2003. – 2003 р., № 18, стор. 116, стаття 847.

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2003 р. №1494 «Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004 – 2006 роки» // Офіційний вісник України від 10.10.2003. – 2003 р., № 39, стор. 8, стаття 2070.

Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України «Про концепцію екологічної освіти в Україні» // Інформаційний збірник Міністерства освіти України – 2002 р., № 7.

Роль жінок у сталому розвитку суспільства // Збірник доповідей. Під ред. Підліснюк В. та Стефановської Т., 2002. – 103 с.

Стан світу 2002. Доповідь Інституту Всесвітнього спостереження про прогрес до сталого суспільства. Переклад з англійської // Видавництво «Інтелсфера», К., 2002. – 263 с.

Стратегія сталого розвитку для Сполученого Королівства (переклад з англійської), Видавництво Британської Ради, 2003. - 88 с.

Образование для устойчивого развития в Санкт-Петербурге. Издательство Комитета по образованию Администрации Санкт-Петербурга и Российско-Британского проекта «Интеграция основных направлений образования для устойчивого развития в систему образования Санкт-Петербурга», 2002. – 9 стр.

Экологическое образование, воспитание и научно-исследовательское творчество школьников. Научно-методический сборник. – Запорожье: ЭТТА-ПРЕСС, 1994. – 56 с.

Використані Веб-сторінки

Асоціація «Екологічна освіта» <http://www.aseko.org/>

Базові елементи Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку <http://accord.cis.lead.org/edu/annex6.pdf>

Балтійська ініціатива з ресурсів для освіти зі сталого розвитку регіону Балтійського моря <http://www.balticuniv.uu.se/esd/>

Всеукраїнська екологічна ліга <http://www.ecoleague.net>

Волинський ресурсний центр, <http://www.vrc.rv.ua/>

Всеукраїнська екологічна громадська організація «МАМА-86» <http://www.mama-86.org.ua>

Екологічна політика компанії Ксерокс
<http://www.xerox.com/go/xrx/template>

Громадський центр екологічної інформації Санкт-Петербурга,
www.ecocenter.spb.org

Доповідь регіональної наради міністрів ЄЕК ООН з підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2001 рік, ECE/AC.22/2001/2) <http://accord.cis.lead.org/edu/annex1.pdf>

Законодавство України <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Матеріали Світового Саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі <http://www.johannesburgsummit.org>

Мережа міст сталого розвитку в Україні <http://www.sustainable-cities.net.ua/>

Міжнародний інститут сталого розвитку <http://www.iisd.ca/linkages/topics/csd/>

Міністерство освіти Сполученого Королівства Великобританії <http://www.dfes.dov.uk/sd>

Молодіжна екологічна ліга Придніпров'я, <http://www.melp.dp.ua>

Молодіжний громадський центр «Еталон», Івано-Франківськ, <http://etalon.iatp.org.ua>

Освіта для сталого розвитку в Шведській шкільній освіті <http://www.internat.naturvardsverket.se/index.php3?main=/documents/education/educadok/sustaina.htm>

Програма з охорони довкілля Організації Об'єднаних Націй <http://www.unep.ch>

Пропозиції із впровадження освіти для сталого розвитку в рамках Болонського процесу http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/03-Pos_pap-05/041008_Copernicus-Campus_GHESP_WWF.pdf

Проект Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку <http://www.unesco.org/env/cep/11thsession.html>

Проект Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію переходу України до сталого розвитку» (реєстраційний номер №5749). <http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb/webproc2>

Регіональне молодіжне екологічне об'єднання «Екосфера» –
<http://ecosphera.org.ua>

РХТУ ім. Д.И. Менделєєва - Кафедра проблем устйчивого розвитку
<http://www.muctr.ru/newhtml/13-63-0.htm>

Софійська конференція з освіти дорослих
<http://accord.cis.lead.org/edu/annex4.htm>

Тематичні заняття в програмі Балтика
21 <http://pub.uvm.dk/2003/learnersguide/html/chapter07.htm>

Центр з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку
«Эко-согласие» <http://accord.cis.lead.org/>

ЮНЕСКО <http://www.unesco.org>

Джерела отримання додаткової інформації

Інструментарій для освіт для сталого розвитку -
<http://www.esdtoolkit.org/>

Мережа навчання і сталості,
<http://www.eco-net.dk/ENGLISH/NLS/Index.html>

Міста, дружні для дитини,
<http://www.childfriendlycities.org/home.html>

Навчання для сталого світу: посібник для вчителів,
<http://www.1420learning.org/swteachersguideshort.html>

Навчання для сталого розвитку,
<http://www.unesco.org/education/tlsf/index.htm>

Освіта для сталого розвитку ЮНЕСКО,
<http://www.unesco.org/education/desd>

Освіта для сталості у Європі,
<http://www.efseurope.org/cgi-bin/Zope.cgi/efseurope/en/quick-ideas/efsNews/index.html>

План дій на XXI століття, www.un.org/esa/sustdev/agenda21.htm або
<http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21toc.htm>

Проект асоційованих шкіл Балтійське море,
<http://www.kiss.pl/bsp/>
Проект асоційованих шкіл ЮНЕСКО,
<http://www.unesco.org/education/asp>
Регіональний екологічний центр Центральної та Східної Європи,
<http://www.rec.org/>
Стратегії для сталого розвитку, www.undp.org/fssd/
Хартія Землі, www.earthcharter.org
Комісія ООН із сталого розвитку <http://www.iisd.ca/linkages/topics/csd/>
Організація з охорони довкілля при ООН <http://www.unep.ch>
Організація з сільського господарства та продовольства при ООН
www.fao.org/organic/faq-e.htm
Економічна Комісія для Європи <http://www.unecsc.org>
Мережа організацій із сталого розвитку суспільства
<http://www.econet.apc.org/econet/en/issues.html>
Інститут дослідження сталого розвитку <http://www.sdri.ubc.ca>
Центр із вивчення сталості <http://panda.org/livingplanet/lproo/>
Індикатори сталого розвитку <http://www.un.org/esa/sustdev/isd.htm>
Ініціатива науки та технологій зі сталості <http://sustainability-science.org/ists>

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК
